

ŞİRKETLERİN İKLİMSEL ÖZEN YÜKÜMLÜLÜĞÜ VE İKLİM KRİZİYLE MÜCADELEDE KARBON DENKLEŞTİRME MEKANİZMALARI

*CORPORATE CLIMATE DUE DILIGENCE AND CARBON OFFSETTING IN COMBATING THE
CLIMATE CRISIS*

Araştırma Makalesi
Özge YÜCEL DERİCİLER*
Mehmet AYTEK**

ÖZ

İklim ve çevre hem kendiliğinden hem de insan eliyle değişikliğe uğrar ancak bugün iklim krizi olarak adlandırılan olgu büyük ölçüde insan müdahalesinden kaynaklanmaktadır. Sorunun kaynağına inildiğinde ise bireysel düzeyde verilen zararlardan ziyade kurumsal düzeyde verilen zarara, yani şirketlerin ve devletlerin krizdeki payına odaklanmak gerektiği ortaya çıkmaktadır. Zira karbon devlerinin ve onlara gerekli alt yapı ve hukuki çerçeveyi sunan devletlerin ortaya çıkan sorun öbeğindeki payı, bireysel sorumluluklarla kıyaslanmayacak düzeyde büyüktür. Bu makalede, iklim krizindeki payları ve krizin çözümünde oynayabilecekleri rol çerçevesinde şirketlerin iklimsel özen yükümlülüğü incelenmekte, bu inceleme yapılırken de iklim krizi ile mücadelede bir araç olarak sunulan, 7552 Sayılı İklim Kanunu'nda da yer verilen karbon denkleştirme mekanizmaları sorgulanmaktadır. Konuya ilişkin güncel belgelerden özellikle OECD Çok Uluslu Şirketler İçin Sorumlu İş Yönetimi Rehberi'nde ve Birleşmiş Milletler İş Dünyası ve İnsan Hakları Çalışma Grubu raporunda karbon denkleştirme mekanizmalarının hiç kullanılmaması ya da son çare olarak kullanılması önerilmektedir. Bu çerçevede Türkiye'de kurulacak sistemin de şeffaflık ilkesi doğrultusunda yapılandırılması, denkleştirme kredilerinin yalnızca sınırlı ve belirli koşullar altında kullanılabilir olması, kamuoyunun bu konuda mutlaka bilgilendirilmesi ve karbon

DOI: 10.32957/hacettepehdf.1698796

Makalenin Geliş Tarihi: 13.05.2025

Makalenin Kabul Tarihi: 28.08.2025

* Doç. Dr. Özyeğin Üniversitesi Hukuk Fakültesi İnsan Hakları Anabilim Dalı

E-posta: ozge.yucel@ozyegin.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7368-8067

** Arş. Gör., Özyeğin Üniversitesi Hukuk Fakültesi İnsan Hakları Anabilim Dalı

E-posta: mehmet.aytek@ozyegin.edu.tr

ORCID: 0009-0008-4447-2751

Bu makale Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

dengelemenin alternatif değil diğer politikaları tamamlayıcı ve geçici bir yöntem olarak değerlendirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: iklim kanunu, iklim krizi, iklimsel özen yükümlülüğü, iş dünyası ve insan hakları, karbon denkleştirme

ABSTRACT

Climate and the environment undergo changes both naturally and as a result of human activity. However, the phenomenon currently referred to as the climate crisis is largely driven by human intervention. When tracing the root causes of this crisis, it becomes evident that the damage inflicted at the institutional level—namely by corporations and states—far outweighs the harm caused by individual actions. The contribution of carbon majors and the states that provide them with the necessary infrastructure and legal frameworks to the climate crisis is disproportionately greater than individual responsibilities. This article examines the climate due diligence obligations of corporations considering their contribution to the climate crisis and the potential role they can play in addressing it. In conducting this analysis, particular attention is given to carbon offset mechanisms, which are presented as tools in the fight against climate change and are included in the Climate Law No. 7552. In this regard, recent documents—particularly the OECD Guidelines for Responsible Business Conduct for Multinational Enterprises and the report by the United Nations Working Group on Business and Human Rights—recommend that carbon offsetting mechanisms should either not be used at all or only be used as a last resort. Within this framework, it is argued that the system to be established in Türkiye should be structured in accordance with the principle of transparency, that offset credits should only be used under limited and specific conditions, that the public must be informed on the matter, and that carbon offsetting should be seen not as an alternative, but as a complementary and temporary method to other climate policies.

Keywords: climate law no. 7552, climate change, climate due diligence, business and human rights, carbon offsetting

EXTENDED SUMMARY

Both climate and the environment are subject to transformations that occur naturally as well as through human intervention. However, the phenomenon currently identified as the climate crisis is predominantly attributable to anthropogenic factors. Reports by the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) have clearly demonstrated that the climate crisis—once perceived as a distant, future threat—has already arrived at our doorstep and is beginning to affect individuals' rights and freedoms in tangible ways. A thorough investigation into the origins of this crisis reveals the necessity of shifting the analytical focus from damage incurred at the individual level to harm generated at the institutional level—specifically, the

role played by corporations and states. Indeed, as underscored by numerous international reports, the contribution of carbon majors and the states that furnish them with the requisite infrastructure and legal frameworks to the existing cluster of environmental problems is of a magnitude that far exceeds that of individual responsibility.

Corporate obligations concerning human rights and the environment have become increasingly concrete, both within the framework of corporate social responsibility and in the literature on business and human rights. In recent years, alongside soft law instruments, mandatory regulations adopted at national and regional levels have significantly contributed to the formalization of these responsibilities. The connection between these regulatory developments and climate change, however, is a relatively recent evolution. As the climate crisis deepens, and the roles played by corporate actors in its exacerbation become more apparent, corporate obligations in relation to climate change have begun to be debated in both legal and ethical dimensions. Among the most prominent soft law instruments addressing corporate responsibility in international law are the United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGPs) and the OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct. Building upon these instruments, it has been recognized that in addition to conducting human rights due diligence—a procedural obligation requiring companies to assess the actual and potential impacts of their operations, products, and services on human rights and the environment—there is now an emerging expectation that companies also undertake climate due diligence. Although climate change and climate due diligence are not explicitly mentioned in the UNGPs, it has been persuasively argued that the direct and indirect impacts of corporate activities on the climate constitute an integral aspect of corporate responsibility and, accordingly, must be incorporated into the human rights due diligence process. In 2015, the United Nations Environment Programme (UNEP) formally identified the impacts of climate change on the enjoyment of human rights. Given that, under the UNGPs, all businesses are expected to respect human rights—and considering that climate change constitutes one of the most serious threats to these rights—the report affirmed that companies are expected to assess the direct and indirect impacts of their activities on the climate. In line with this, the Working Group on Business and Human Rights, in a report published in 2023, specifically articulated the responsibilities of corporations with respect to climate change.

This article examines the concept of climate due diligence within the framework of corporate contributions to the climate crisis and the potential role companies may play in addressing it. During this analysis, particular attention is paid to carbon offset mechanisms—presented as tools in the fight against climate change and included in the Climate Law No. 7552—which are critically evaluated. The most concrete expectation arising from corporate obligations in the context of combating the climate crisis is the reduction of carbon emissions and the prevention or mitigation of adverse impacts on human rights and the environment. In line with this expectation, the Kyoto Protocol introduced the carbon offsetting as a significant tool to support corporate efforts in addressing climate change. Carbon offsetting refers to a system in which greenhouse gas emissions originating from a particular source are compensated through

the purchase of credits (or certificates) generated by emission reduction or avoidance activities carried out at another location across the globe. In other words, the system is based on the notion that a company may invest in projects that reduce emissions elsewhere to offset the emissions it generates in a given location. Carbon offset credits are produced through offsetting projects that rely on either natural process such as photosynthesis, or technological mechanisms capable of capturing greenhouse gases from the atmosphere. These credits are traded on carbon markets and serve as a complementary instrument that enables companies to reach carbon neutrality and achieve their emission reduction targets.

The dual prospect of achieving carbon neutrality while retaining the ability to emit a certain level of greenhouse gases through offsetting renders carbon offsetting an appealing strategy for corporations. Market projections underscore this appeal: according to Morgan Stanley, the global carbon offset market is expected to reach a valuation of approximately USD 100 billion by 2030, and USD 250 billion by 2050. Nevertheless, despite its increasing adoption by companies as a primary instrument in climate mitigation strategies, carbon offsetting remains a contested mechanism within key normative frameworks. The *OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct* endorse the use of carbon offsetting solely as a measure of last resort, and only on the condition that such use is accompanied by full and transparent public disclosure. In a more critical stance, the *Working Group on Business and Human Rights*, in its informational note, refrains from recognizing carbon offsetting even as a last-resort option, categorically advising that companies avoid reliance on this mechanism. The Group emphasizes that offsetting should neither substitute for direct emission reductions nor divert attention from the core responsibility of preventing and minimizing adverse environmental and human rights impacts at source.

As of 2024, approximately 40% of carbon pricing instruments in force globally permit the use of carbon credits for the purpose of offsetting regulatory obligations. However, such permissions are often subject to specific limitations in many jurisdictions, including Singapore. A common restriction involves allowing companies to utilize only those carbon credits generated from offsetting projects operating within the national territory. Another prevalent constraint relates to quantitative limits on the proportion of emissions that may be offset through such mechanisms. For instance, Singapore stipulates that entities subject to the national carbon tax may offset no more than 5% of their taxable emissions through the purchase of carbon offset credits. These forms of regulation are intended to ensure that climate policy moves beyond symbolic gestures and facilitates the implementation of genuinely effective mitigation strategies. In conclusion, for the carbon offsetting mechanism envisaged under the Climate Law to serve as an effective tool in Türkiye's climate policy framework, the proposed system must be structured in accordance with the principle of transparency; the use of offset credits should be permitted only under narrowly defined and specific conditions; the public must be adequately informed; and, ultimately, a gradual phase-out of reliance on such mechanisms should be seriously considered. Carbon offsetting should be regarded not as an alternative, but rather as a temporary and complementary measure within a broader and more comprehensive approach to combating the climate crisis.

GİRİŞ

İklim ve çevre hem kendiliğinden hem de insan eliyle değişikliğe uğrar ancak bugün iklim krizi olarak adlandırılan olgu büyük ölçüde insan müdahalesinden kaynaklanmaktadır. İklim değişikliğinin doğrudan etkileri yaşam ve sağlığımıza yönelik olurken, bu etki yaşam ve tarım alanlarının, su kaynaklarının kuruması, bitkilerin ve otlakların yok olması sonucunda ortaya çıkan açlık, kuraklık, sel baskınları, salgın hastalıklar ve benzer nedenlerle insanların sağlık ve yaşamlarını yitirmeleri şeklinde görülür. Yaşam ve sağlık haklarıyla bağlantılı olarak gıda, su, barınma hakları da elbette etkilenir.¹

Büyük ölçüde insan eliyle ortaya çıkan bu sorunu ele alırken, bireysel düzeyde verilen zararlardan ziyade kurumsal düzeyde verilen zarara, yani şirketlerin ve devletlerin payına odaklanmak gerekmektedir. Zira uluslararası raporların da ortaya koyduğu üzere karbon devlerinin ve onlara gerekli alt yapı ve hukuki çerçeveyi sunan devletlerin ortaya çıkan sorun öbeğindeki payı, bireysel sorumluluklarla kıyaslanmayacak düzeyde büyüktür.

Şirketlerin insan haklarına ve çevreye ilişkin yükümlülükleri hem kurumsal sosyal sorumluluk (corporate social responsibility)² çerçevesinde hem de iş dünyası ve insan

¹ Christian Roschmann, 'İklim Değişikliği ve İnsan Hakları', Engin Fırat (trs.) (2021) 4(70) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1155, 1166-1168.

² Kurumsal sosyal sorumluluk ilk ortaya çıktığında, devletlerin harekete geçmediği ya da yetersiz kaldığı konularda şirketlerin devreye girerek hayırsever faaliyetlerde bulunmasının teşviki söz konusudur. Öte yandan iş dünyası ve insan hakları alanı şirketlerin ticari faaliyetlerinin insan haklarına ilişkin olumsuz etkilerini önlemek ve azaltmak üzere hesap vermeleri ve belirli yükümlülükleri yerine getirmeleri beklentisiyle şekillenmiştir. Bkz. Anita Ramasastry, 'Corporate Social Responsibility Versus Business and Human Rights: Bridging the Gap Between Responsibility and Accountability' (2015) 2(14) Journal of Human Rights 237. Bununla birlikte kurumsal sosyal sorumluluğa ilişkin yaklaşım da daha sonra yardımseverlik ve hayırseverlik anlayışının ötesinde, insan hakları ve çevreye ilişkin sorumlulukları içerecek şekilde değişmeye başlamıştır. Avrupa Komisyonu'nun 2011 tarihli tanımına göre şirketler kurumsal sosyal sorumluluklarını yerine getirmek üzere, hissedarları, diğer paydaşları ve genel olarak toplum için ortak değer yaratmayı azami düzeye çıkarmak ve insan hakları alanındaki olumsuzlukları tespit etmek, önlemek ve azaltmak amacıyla, sosyal, çevresel, etik ve insan haklarına ilişkin hususları tüm ticari faaliyetlerine ve temel stratejilerine entegre edecek bir süreçte sahip olmalıdır. Bkz. European Commission, 'Opinion of the European Economic and Social Committee on the "Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions — A Renewed EU Strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility"', COM(2011) 681 Final 2012/C 229/15'. Çevrimiçi: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX%3A52012AE1301>, (Erişim tarihi: 2.2.2025).

hakları business and human rights) literatüründe³ giderek somutlaşmakta, konuya ilişkin esnek hukuk (soft law) belgelerine son yıllarda ulusal ve bölgesel düzeyde kabul edilen, yasa formunda, bağlayıcı (mandatory) hukuki belgeler eklenmektedir. İklim krizinin derinleşmesi ve şirketlerin burada oynadıkları rolün anlaşılmasıyla birlikte şirketlerin iklime ilişkin yükümlülükleri de hukuki ve etik boyutuyla tartışılmaya başlanmıştır. Şirketlerin faaliyet, ürün ve hizmetlerinin insan hakları üzerindeki fiili ve potansiyel etkilerini değerlendirmeleri için yürütmeleri gereken bir usul olan insan hakları durum değerlendirmesinin⁴ yanı sıra, günümüzde artık iklime ilişkin durum/etki değerlendirmesinin gerekliliği de tartışılmaya başlanmıştır.

Bu makalede, şirketlerin iklim krizindeki payı ve krizin çözümünde oynayabilecekleri rol çerçevesinde iklimsel özen yükümlülüğü incelenmekte ve bu bağlamda, 9.7.2025'te yürürlüğe giren 7552 sayılı İklim Kanunu'nda⁵ iklim krizi ile mücadelede bir araç olarak düzenlenen karbon denkleştirme mekanizmaları sorgulanmaktadır. Karbon denkleştirme (carbon offsetting), bir kaynaktan salınan sera gazı emisyonlarının, başka bir yerdeki azaltım veya önleme faaliyetlerinden elde edilen kredi ya da sertifikaların satın alınması yoluyla denkleştirilmesini sağlayan bir mekanizmadır.⁶ Karbon denkleştirme sistemlerinin meşruiyeti, iklim politikalarının atmosferdeki sera gazı yoğunluğunu azaltmayı içermesi gerekliliğine dayanır.

³ Türkçe literatür için bkz. Engin Yıldırım, 'Birleşmiş Milletler İş Hayatı ve İnsan Hakları Rehber İlkelerinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi', Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu VI, Bildiriler (Petrol İş Yayını 119, 2014); Alp Cerrahoğlu, *Fransa Örneğinde Birleşmiş Milletler İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri'nin Uygulanması* (Yetkin Yayınları 2023).

⁴ Şirketlerin insan haklarına ilişkin özen yükümlülüğü ve insan hakları durum değerlendirmesine ilişkin temel tartışmalar için bkz. Jonathan Bonnitcha and Robert McCorquodale, 'The Concept of "Due Diligence" in the UN Guiding Principles on Business and Human Rights' (2017) 3(28) European Journal of International Law 899; John Gerard Ruggie and John F Sherman III, 'The Concept of "Due Diligence" in the UN Guiding Principles on Business and Human Rights: A Reply to Jonathan Bonnitcha and Robert McCorquodale' (2017) (28) European Journal of International Law 921. Türkçe literatür için bkz. Zeynep Derya Tarman, 'İş Dünyası Ve İnsan Hakları: Zorunlu İnsan Hakları Durum Tespit Yükümlülükleri' (2022) 3(71) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1183; Ebru Yeşilmen, 'Şirketlerin Tedarik Zincirlerinde İnsan Hakları Özen Yükümlülükleri - Alman Tedarik Zincirleri Özen Yükümlülükleri Kanunu'na Genel Bir Bakış' (2024) 2(17) İş Ahlakı Dergisi 117.

⁵ Bkz. İklim Kanunu, Kanun Numarası: 7552, Kabul Tarihi: 2.7.2025, RG: 9.7.2025/32951, Çevrimiçi: <https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=7552&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, (Erişim Tarihi: 26.8.2025).

⁶ Gülizar Binboğa, 'Uluslararası Karbon Ticareti ve Türkiye' (2014) 9(34) Journal of Yasar University 5732.

Denkleştirme projeleri, fotosentez gibi doğal süreçler veya gaz yakalama teknolojileriyle karbon kredileri üretmektedir. Üretilen krediler, karbon piyasalarında şirketlerin karbon nötrlüğüne ulaşmasını sağlar ve emisyon hedeflerine ulaşmada tamamlayıcı bir araç işlevi görür.⁷ Öte yandan, şirketlerin iklim değişikliğine ilişkin yükümlülüklerini değerlendiren ve konuyu insan hakları perspektifinden ele alan güncel belge ve raporlarda⁸ karbon denkleştirme yöntemi, eleştirilen ve hatta uzak durulması önerilen bir mekanizma olarak karşımıza çıkar. O halde karbon denkleştirmenin etki ve sonuçlarını dikkatle değerlendirmek gerekir. Çizilen bu çerçevede makalede iklim krizinin insan hakları üzerindeki etkilerine ana hatlarıyla değinildikten ve şirketlerin iklim krizine ilişkin yükümlülükleri incelendikten sonra, karbon denkleştirmenin iklim kriziyle mücadelede bir çözüm mü yoksa yeni bir sorun kaynağı mı olduğu sorgulanmaktadır.

I. İKLİM KRİZİNİN TETİKLEYİCİSİ OLARAK SERA GAZI EMİSYONU VE KRİZİN İNSAN HAKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Doğanın normal işleyişi ile de ortaya çıkabilen ancak daha ziyade insan faaliyetleri sonucunda atmosfere salınan sera gazlarından biri olan karbondioksitin iklim değişikliğinin ana sorumlularından biri olduğu artık bilinen bir gerçektir.⁹ 2015 yılında BM Özel Raportörü Philip Alston tarafından hazırlanan rapora göre 1988-2015 yılları arasındaki 28 yıllık dönemde fosil yakıt şirketleri küresel ısınmaya katkılarını iki katına çıkarmışlar ve bu sürede, Sanayi Devrimi'nden önceki 237 yılda saldıkları emisyonların eşdeğerini üretmişlerdir. Söz konusu dönemde sadece yüz şirketin, küresel sera gazı emisyonlarının %71'ini ürettiği belirtilmektedir.¹⁰ ABD Ulusal Havacılık ve Uzay

⁷ Robert S Kaplan, Karthik Ramanna and Marc Roston, 'Accounting for Carbon Offsets-Establishing the Foundation for Carbon-Trading Markets' (2023) 23-050, 1.

⁸ Söz konusu belge ve raporlar çalışmanın "II.B" başlığında ele alınmaktadır.

⁹ Atmosferde bulunan sera gazlarının %73.5'ini karbondioksit oluşturmaktadır. Karbondioksitin iklim krizindeki rolü hakkında daha fazla veri için bkz. Mikalai Filonchik and others, 'Greenhouse Gases Emissions and Global Climate Change: Examining the Influence of CO₂, CH₄, and N₂O' (2024) (935) Science of The Total Environment, 5.

¹⁰ Human Rights Council, 'Climate Change and Poverty - Report of the Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights, A/HRC/41/39' (2019), para. 35. 2015 yılı aynı zamanda Paris Anlaşması'nın kabul edildiği yıldır; İklim değişikliğinin Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (HİDP) tarafından resmi olarak insan kaynaklı faaliyetler neticesinde gerçekleştiğinin ifade edildiği dönemlerden başlayarak, aralarında ExxonMobil, Shell, BHP Billiton, Saudi Aramco ve Gazprom gibi dev fosil yakıt üretim şirketlerinin de bulunduğu yüz aktif fosil yakıt şirketinin incelendiği Karbon Devleri (Carbon Majors) araştırmasında, endüstriyel sera gazı salınımlarının %71'inin söz konusu

Dairesi'nin (NASA) verilerine göre, atmosferde bulunan karbondioksit seviyesi yıllar içerisinde rekor bir yükseliş ivmesi yakalamış; Mart 2025 itibariyle atmosferde 428.15 ppm miktarında karbondioksit bulunduğu tespit edilmiştir.¹¹ İnsan kaynaklı sera gazı salınımları her ne kadar Sanayi Devrimi öncesinde başlamış olsa da, insanlığı iklim krizi fenomenine götüren sera gazı miktarı artışları ağırlıklı olarak 1970–2010 yılları arasında gerçekleşmiş, özellikle de iklim krizi ile mücadeleye özgülenmiş düzenlemelerin yapıldığı 2000-2010 yılları arasında tepe noktasına ulaşmıştır.¹² Fosil yakıt tüketimine dayalı ekonomik büyüme ve nüfus artışı atmosferde yer alan karbondioksit seviyesinin artmasına neden olurken, mevcut durumu iklim krizine dönüştüren başlıca faaliyetin, artan nüfustan ziyade fosil yakıt tüketimine dayalı ekonomik faaliyetler olduğu BM tarafından hazırlanan HİDP raporları aracılığıyla tüm dünyaya ilan edilmiştir.¹³

Konu iklim krizi ile mücadele olduğunda, mücadelenin önemli bir ayağını oluşturan şirketlerin sorumluluğunu ortaya koymak bir gerekliliktir. Zira iklim krizi ile mücadelede bireylerin rolünün oldukça kısıtlı olduğu, antroposenin iklim krizinden sorumlu olduğu şeklindeki söylemin suyu bulandırma amacı taşıdığı, iklim değişikliğini bugün bir krize çeviren asıl sorumluların devasa miktarda sera gazı emisyonu salan ve fosil yakıt üretimi ve tüketimine dayalı ekonomik sistemin parçası olan şirketler olduğu ifade edilmektedir.¹⁴ Günümüzün hâkim ekonomik paradigması çerçevesinde, şirketlerin

şirketler tarafından gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Söz konusu rapor için bkz. CDP, 'New Report Shows Just 100 Companies Are Source of over 70% of Emissions' (Cdp.net, 10 July 2017) <<https://www.cdp.net/en/press-releases/new-report-shows-just-100-companies-are-source-of-over-70-of-emissions>> accessed 28 August 2025.

¹¹ Atmosferde bulunan karbondioksit seviyesinin yıllara göre değişimi hakkında bkz. NOAA, 'Global Monitoring Laboratory - Carbon Cycle Greenhouse Gases' (gml.noaa.gov, 2024) <<https://gml.noaa.gov/ccgg/trends/>> accessed 28 August 2025. Küresel sıcaklık artışının 2 derecenin altında tutulması hedefine ulaşılması için atmosferde olması gereken karbondioksit oranı 350 ppm'dir. Bkz. European Environment Agency, 'Climate Change Targets: 350 Ppm and the EU Two-Degree Target — European Environment Agency' (www.eea.europa.eu, 2016) <<https://www.eea.europa.eu/highlights/climate-change-targets-350-ppm-and-the-eu-2-degree-target>> accessed 28 August 2025.

¹² Intergovernmental Panel on Climate Change, Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change (Core Writing Team, Rajendra K Pachauri and Leo Meyer eds, IPCC 2014) 5.

¹³ ibid.

¹⁴ Serkan Köybaşı, *İklim Değişikliğine Karşı Yeşil Anayasalcılık* (1st edn, On İki Levha Yayıncılık 2023) 130. Bu çalışmada kapitalizmin iklim krizine neden olduğu yönündeki sava ilişkin herhangi bir incelemede bulunulmamıştır. Köybaşı'nın "Kapitalist bir biçimde örgütlenen toplumlar, DNA'larında

serbest piyasa ekonomisinin öngördüğü ilkelere uygun biçimde hareket ederek kâr potansiyeli taşıyan her türlü mal ve hizmeti üretmeye yöneldiği varsayılmaktadır. Bu bağlamda, fosil yakıt üreten ya da üretim süreçlerinde fosil yakıt kullanan şirketlerin, esasen piyasadaki talebi karşılamaya çalıştıkları kabul edilmektedir. Dolayısıyla, iklim kriziyle etkin bir mücadele için arzın değil, öncelikle fosil yakıtlara yönelik talebin kısıtlanması gerektiği vurgulanmaktadır.¹⁵ Ancak Köybaşı'nın da isabetle ifade ettiği üzere “*şirketlere maden sahalarını, petrol kuyularını tahsis eden, arama ve sondaj izinlerini veren, termik santral ve boru hattı lisanslarını dağıtan, bunları planlayan, tasarlayan, bazı ülkelerde bizzat işleten ve uluslararası ilişkilerde güç olarak kullanan, devletlerdir.*”¹⁶ İklim krizi ile mücadelede sadece bireylerden fosil yakıtın üretim faktörü veya ürünün kendisi olarak kullanıldığı metallerden uzak durmalarını beklemek, iklim krizi ile mücadelenin arzı kısıtlamak şeklinde formüle edebileceğimiz çok önemli bir yönünü inkar etmek anlamına gelecektir.

Sera gazı emisyonu ve iklim krizindeki payına ilişkin araştırmaların sunduğu çarpıcı veriler insan hakları mekanizmalarının karar ve raporlarında da yansımaları bulmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) iklim krizi ile ilgili değerlendirmelerinde önemli ölçüde referans aldığı HİDP raporlarına göre, küresel sıcaklık artışının 2°C'ye ulaşması durumunda, bilimsel olarak güvenilir eşik olarak kabul edilen 1,5°C'ye kıyasla, ısıya bağlı hastalık ve ölüm oranlarının belirgin biçimde artması yüksek güvenilirlik düzeyinde öngörülmektedir.¹⁷ Bu bilimsel değerlendirmelere dayanarak oluşturulan AİHM içtihatlarında, iklim krizinin başta yaşam hakkı olmak üzere, bireylerin medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını ciddi biçimde

bir ekolojik çelişki barındırır” şeklinde ifade ettiği kapitalizmin ekolojik eleştirisi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Michael Löwy, *Ecosocialism - A Radical Alternative to Capitalist Catastrophe* (Haymarket Books 2015); Nancy Fraser, ‘Sermayenin İklimleri’ in Didem Bayındır and Mine Yıldırım (eds), *Ekoloji – Bir Arada Yaşamın Geleceği* (1st edn, Tellekt 2022).

¹⁵ Köybaşı (n 14) 52.

¹⁶ ibid.

¹⁷ Bkz. Intergovernmental Panel on Climate Change IPCC, 2018: Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1,5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty, Cambridge University Press, Cambridge, UK and New York, NY, USA, 616 pp. <https://doi.org/10.1017/9781009157940>, chapter 3, s. 240.

tehdit ettiği vurgulanmakta; bu kapsamda devletlerin iklim değişikliğiyle mücadele konusunda pozitif yükümlülüklerinin altı çizilmektedir.¹⁸ Bu nedenle, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne¹⁹ (AİHS) taraf devletler, Birleşmiş Milletler (BM) İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi²⁰ ile Paris Anlaşması²¹ kapsamında üstlendikleri yükümlülükler ve HİDP tarafından sunulan bilimsel veriler doğrultusunda, atmosferdeki sera gazı yoğunluğunun artışı ve küresel ortalama sıcaklıkların insan hakları üzerinde ciddi ve geri dönülemez olumsuz etkiler doğurabilecek eşiklerin üzerine çıkmasını engellemek amacıyla gerekli yasal düzenlemeleri yapma ve makul önleyici tedbirleri alma yükümlülüğü altındadır.²² AİHM sera gazı emisyonunun azaltılması ile “ilgili yasal ve idari çerçevenin oluşturulması, geliştirilmesi ve uygulanması konusunda zamanında, uygun ve tutarlı bir biçimde harekete geçilmemesini” Sözleşme'nin 8. maddesiyle korunan özel hayata saygı hakkına aykırı bulmuştur.²³

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) iklim değişikliği nedeniyle olabilecek hastalıkların %88'inin 5 yaşın altındaki çocuklarda görüleceğini ve bu nedenle çocuklar için daha sıkı bir koruma rejimine ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir.²⁴ İklim krizinin çocuklar üzerindeki

¹⁸ AİHM'in iklim krizi ile mücadeledeki kapsamlı değerlendirmeleri için bkz. Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and others v. Switzerland, App. No. 53600/20, Grand Chamber Decision of 9 April 2024. Mahkeme başvuruçuların Sözleşme'nin 8. maddesinde yer alan özel ve aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme İsviçre'nin iklim değişikliğinin yaşam, sağlık ve insanlığın refahı üzerindeki olumsuz etkilerine karşı pozitif yükümlülüklerini (gerekli mevzuatın kodifikasyonu, gerekli önlemlerin alınması vs.) yerine getirmediğine karar vermiştir.

¹⁹ AİHS metnine erişmek için bkz. Çevrimiçi: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG (Erişim Tarihi: 26.8.2025).

²⁰ BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne erişmek için bkz. United Nations, 'United Nations Framework Convention on Climate Change, Çevrimiçi: https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conve ng.pdf (Erişim Tarihi: 26.8.2025).

²¹ Paris İklim Anlaşması'nın metni için bkz. United Nations Framework Convention on Climate Change, 'The Paris Agreement: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/parisagreement_publication.pdf' (Erişim Tarihi: 26.8.2025); Anlaşma'nın resmi Türkçe çevirisi için bkz. İklim Değişikliği Başkanlığı, 'Paris Anlaşması, <https://iklim.gov.tr/Db/Turkce/Dokumanlar/Paris-Anlasmasi-13-20220808231948.Pdf>' (Erişim Tarihi: 26.8.2025).

²² Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and others v. Switzerland (n 18) 204 para. 546.

²³ ibid. 211 para. 573-574.

²⁴ World Health Organization, 'Comparative Quantification of Health Risks: Global and Regional Burden of Disease Attributable to Selected Major Risk Factors' (2004).

etkileri *Chiara Sacchi ve diğerleri v. Arjantin*²⁵ başvurusu ile BM Çocuk Hakları Komitesi'ne taşınmıştır. Başvurucu çocuklar, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne²⁶ (BMÇHS) taraf olan devletlerin faaliyetleri ve politikalarıyla iklim krizine neden olduklarını ve başvuruçuların Sözleşmede koruma altına alınmış olan yaşam, sağlık ve kültür hakkına saygı gösterme, hakları koruma ve gerçekleştirme konusunda gerekli tedbirleri almadıklarını ileri sürmüşlerdir.²⁷ Komite her ne kadar taraf devletlerin iç hukuk yollarının usulüne uygun şekilde tüketilmediği gerekçesiyle başvurunun kabul edilebilir olmadığına karar vermiş ve işin esasına girmemiş ise de, devletlerin iklim krizindeki payı ve sorumluluğuna ilişkin bazı önemli tespitlerde bulunmuştur. Komite, karbon emisyonu konusunda etkin bir denetim yapabilme yetkisine sahip olması dolayısıyla Sözleşmeye taraf devletlerin Paris İklim Anlaşması'nda belirtilen iklim değişikliği ile mücadeledeki ortak ve farklılaştırılmış sorumlulukları kapsamında kendi yetki alanları dahilinde çocuklara zarar verebilecek emisyonlardan sorumlu tutulabileceği kanaatine ulaşmıştır.²⁸

BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin²⁹ (MSHS) denetim organı olan İnsan Hakları Komitesi yaşam hakkına ilişkin 36 no'lu Genel Yorum'unda iklim değişikliğinin temel hak ve özgürlükler içerisinde en fazla, günümüzde yaşayan bireylerin ve gelecek nesillerin yaşam hakkı üzerinde baskılar ve ciddi tehditler doğuracağını ifade etmiş; MSHS'ye taraf devletlerin uluslararası çevre hukuku kapsamında bireylerin yaşam hakkına saygı gösterme ve bu hakkı sağlama yükümlülüğünü vurgulamıştır.³⁰ Bu yükümlülükler kapsamında taraf devletler doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını

²⁵ Committee on the Rights of the Child, 'Decision Adopted by the Committee on the Rights of the Child under the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a Communications Procedure in Respect of Communication No. 108/2019, Chiara Sacchi et al, (CRC/C/88/D/108/2019)' (2021); Kararın resmi olmayan Türkçe çevirisi için bkz. 'Chiara Sacchi ve Diğerleri v. Türkiye', Gökçe Gökçen (trs.), in. Tolga Şirin and Can Yalçın Armutcuoğlu (eds.), *Çocuk Hakları Komitesi Bireysel Başvuru Kararları* (Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 428, 2024) 362.

²⁶ BMÇHS metnine erişmek için bkz. United Nations, 'Convention on the Rights of Child, Çevrimiçi: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/crc.pdf>' (Erişim Tarihi: 26.08.2025).

²⁷ Committee on the Rights of the Child (n 25) 3 para. 3.8.

²⁸ İbid. 11 para. 9.7 – 9.12.

²⁹ BM MSHS metnine erişmek için bkz. United Nations, 'International Covenant on Civil and Political Rights, Çevrimiçi: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/ccpr.pdf>' (Erişim Tarihi: 26.08.2025).

³⁰ Human Rights Committee, 'General Comment No.36 on Article 6: Right to Life, CCPR/C/GC/36' (2019), 13 para. 62.

ve çevresel zararlar söz konusu olduğunda halkın uygun bir şekilde gerekli bilgiye erişmesini sağlamalıdır.³¹

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin³² (CEDAW) denetim organı olan CEDAW Komitesi, Norveç'in kendisine sunmuş olduğu periyodik rapora ilişkin değerlendirmesinde, Norveç'in iklim değişikliği ve enerji politikalarını, özellikle petrol ve doğalgaz çıkarımına yönelik stratejilerini gözden geçirmesi yönünde tavsiyede bulunmuştur. Komite, söz konusu politikaların iklim değişikliğinin kadınlar üzerindeki orantısız ve olumsuz etkilerini vurgulamış; özellikle elverişsiz yaşam koşullarında kadınların hayatlarını sürdürebilmek için doğal kaynaklara erkeklerden daha bağımlı olduğunu ve bu nedenle iklim değişikliğinin yoksul kadınlar üzerinde bilhassa olumsuz etkiler yarattığını belirtmiştir.³³ BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin³⁴ (ESKHS) denetim organı olan ESKH Komitesi, Avustralya'ya ilişkin nihai gözlemlerinde, ülkenin BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü kapsamındaki yükümlülüklerine, ayrıca Paris Anlaşması çerçevesinde sunmuş olduğu ulusal katkı beyanına rağmen karbondioksit emisyonlarının artış göstermeye devam ettiğini ve bu eğilimin ilerleyen yıllarda daha da kötüleşme riski taşıdığını belirtmiştir. Komite ayrıca iklim değişikliğinin özellikle yerli halkların ESKHS kapsamındaki haklardan yararlanmasını orantısız ve olumsuz biçimde etkilediğini vurgulayarak, bu duruma ilişkin ciddi endişelerini ifade etmiştir.³⁵

³¹ ibid.

³² CEDAW metnine erişmek için bkz. United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women, 'Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, Çevrimiçi: <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>' (Erişim Tarihi: 26.8.2025).

³³ Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, 'Concluding Observations on the Ninth Periodic Report of Norway, CEDAW/C/NOR/CO/9' (2017), 4 para. 14 - 15.

³⁴ BM ESKHS metnine erişmek için bkz. United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, 'International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Çevrimiçi: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/cescr.pdf>' (Erişim Tarihi: 26.8.2025).

³⁵ Committee on Economic Social and Cultural Rights, 'Concluding Observations on the Fifth Periodic Report of Australia' (2017), 2 para. 11-12. Komite'nin diğer devletler hakkındaki nihai gözlemlerinde yer alan iklim değişikliği ile ilgili değerlendirmeleri için bkz. Committee on Economic Social and Cultural Rights, 'Concluding Observations on the Sixth Periodic Report of the Russian Federation' (2017) 7, para. 42-43; Committee on Economic Social and Cultural Rights, 'Concluding Observations on the 6th Periodic Report of Canada' (2016), 10 para. 53-54.

Paris İklim Anlaşmasına göre “iklim değişikliğinin insanoğlunun ortak bir endişe konusu olduğunu ve Tarafların, iklim değişikliğinin ele alınması için eyleme geçerken insan hakları, sağlık hakkı, yerli halklar, yerel topluluklar, göçmenler, çocuklar, engelli bireyler ve hassas durumdaki kişilerin hakları ve kalkınma hakkının yanı sıra toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınların güçlendirilmesi ve kuşaklar arası adalet konularına yönelik sorumluluklarına saygı göstermeleri, bunları teşvik etmeleri ve dikkate almaları ...” gerekmektedir.³⁶ Bu Anlaşma ile birlikte taraf devletlere, insan haklarının iklim krizinin olumsuz etkilerinden korunması ve iklim krizinin insan haklarına yönelik mevcut veya olası tehlikelerin bertaraf edilmesi yükümlülükleri yüklenmiştir. Devletlerin sahip oldukları bu yükümlülükler arasında iş dünyası ile kurulacak ilişkilerin iklim değişikliği ile mücadeleye uygun bir şekilde oluşturulması da yer almaktadır.³⁷

II. İKLİM KRİZİYLE MÜCADELEDE ŞİRKETLERİN ROLÜ VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ

A. İklim Krizi ile Mücadelede Şirketlerin Rolü

İklim krizi ile mücadelede şirketlere sorumluluk yüklemek üzere hem serbest piyasa şartlarında ticari aktörler tarafından oluşturulan hem de devletler tarafından kurulan çeşitli mekanizmalar bulunmaktadır. Ticari aktörler tarafından oluşturulan mekanizmalara örnek olarak, bir nevi iklim dostu şirket sertifikası olan RE100’e üye olan şirketlerin belirli bir tarihe kadar %100 yenilenebilir enerjiye geçiş taahhüdünde bulunmaları gösterilebilir.³⁸ Bu sisteme Gold Member³⁹ sıfatı ile 2015 yılında üye olan Google şirketi 2017 yılına kadar %100 yenilenebilir enerjiye geçiş taahhüdünde bulunmuş; 2023 yılında yayınladığı raporunda da Paris İklim Anlaşması uyarınca

³⁶ Paris İklim Anlaşması (n 21).

³⁷ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, ‘Guiding Principles on Business and Human Rights, Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework’ (2011) 3 çevrimiçi: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf (Erişim 23.2.2025).

³⁸ Hangi şirketlerin ne kadarlık bir zaman diliminde yenilenebilir enerjiye geçiş taahhüdünde bulunduğunu incelemek için bkz. RE100, ‘RE100 - We Are Accelerating Progress towards 100% Renewable Power’ (RE1002023) <<https://www.there100.org/>> accessed 28 August 2025.

³⁹ Altın üye.

dünyanın sıcaklık artışının 1.5°C'nin tutulması hedefine uygun biçimde 2030 yılına kadar net sıfır emisyon hedefi ile karbonsuz bir geleceğe geçişin sağlanacağını belirtmiştir.⁴⁰ Şirketin 2024 yılında yayınladığı raporda ise, 2023 yılında yapay zeka bilgisayarlarının gereksiniminden dolayı artan enerji tüketimini karşılamak amacıyla sera gazı salınımlarının 2019 yılına nazaran %48 arttırıldığı ifade edilmiştir.⁴¹ Bu örneğin gösterdiği üzere, şirketlerin yeşil iş⁴² sahibi olma sıfatını kazanmak için gönüllülük esasına göre sera gazı emisyonlarını güvenli bir eşiğe çekme taahhütleri yeterli bir güvence değildir. Hal böyle olunca iklim krizinin önüne geçecek araçları ve şirketler açısından bağlayıcı birtakım ilkeleri uluslararası ve ulusal hukuk aracılığıyla düzenlemek bir gereklilik haline gelmektedir.

Şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluğu kavramının⁴³ ortaya çıkışında, şirketlerin sadece kar elde etme amacıyla hareket ettiklerinde neden oldukları sosyal ve çevresel krizlere ve zararlara duyulan tepkilerin giderilmesi amacının payı oldukça önemlidir.⁴⁴ Şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluğu farklı kurumlar tarafından farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Örneğin Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi kurumsal sosyal sorumluluktan bahsederken, ekonominin gerekliliklerini ekonomik gelişim için yerine getirirken aynı zamanda işçilerin ve ailelerinin yaşam koşullarının ve büyük ölçüde topluluğun hayat kalitesinin arttırılması gerekliliğini ifade eder. Bu

⁴⁰ Google, 'Environmental Report' (2023), 33. Bahsi geçen rapor için bkz. <https://www.gstatic.com/gumdrop/sustainability/google-2023-environmental-report.pdf>. (Erişim tarihi: 1.4.2025).

⁴¹ Google, 'Environmental Report' (2024), 7. Bahsi geçen rapor için bkz. <https://www.gstatic.com/gumdrop/sustainability/google-2024-environmental-report.pdf>. (Erişim tarihi: 1.4.2025).

⁴² Yeşil İş kavramı için bkz. İklim Kanunu (n 5) madde 2/ğğ.

⁴³ Kurumsal sosyal sorumluluk ile iş dünyası ve insan hakları alanları arasındaki fark hakkında bkz. dipnot 2.

⁴⁴ Pınar Öztaban Yağcı, *Sürdürülebilirlik Perspektifinde Şirketlerin Sosyal Sorumluluğu ve Fransız Danıştay'ının Yetkisi* (1st edn, Seçkin Yayıncılık 2023) 106. Öte yandan günümüzde şirketlerin insana, topluma ve çevreye ilişkin sorumluluklarının tartışılmaya ve şirketlerin performans değerlendirmelerinde iklim değişikliğine ilişkin risklerin dikkate alınmasıyla birlikte, iklim değişikliği sadece çevresel değil finansal bir risk olarak da kabul edilmeye başlanmış ve bu çerçevede şirketlerin iklim raporlaması yapması önem kazanmaya başlamıştır. İrem Töre, 'Kurumsal Yönetim Kapsamında İklim Değişikliği Raporlaması: Düzenleyici Perspektiften Halka Açık Anonim Şirketlerde Raporlamaya İlişkin Güncel Standartların Değerlendirilmesi' (2025) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 29(2).

yaklaşım sayesinde insanlığın iyiliği bir şirketin kurumsal sosyal sorumluluğunun ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir.⁴⁵ Bu noktada şirketler iklim krizi ile mücadele etmek için sera gazı emisyonlarını azaltabilir, üretim süreçlerinde yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş yapabilir, banka ve finans sektörleri çevreci yatırımları destekleyebilir veya çevreye zarar veren şirketleri yatırım yapılmaması için kara listeye alabilir.⁴⁶ Örneğin AB 2030 yılı için belirlediği “2050 yılında net sıfır emisyon”a ulaşmak için hedeflenen 1990 yılı seviyelerindeki sera gazı salınımı miktarına ulaşmak üzere Avrupa’da sera gazı salınımının azaltılması amacıyla 2011–2020 yılları arasında ortalama 765 milyar Euro yatırım yapmış, 2030 hedeflerine ulaşabilmek için ek olarak 477 milyar Euro yeşil yatırımın yapılması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁷

Toft’a göre iklim değişikliğine ilişkin kurumsal sorumluluğun insan hakları çerçevesinde ele alınması, adalet taleplerini iki açıdan güçlendirir.⁴⁸ İlk olarak, insan hakları rejiminde halihazırda iklim değişikliğinin bir insan hakları sorunu olduğunu net bir şekilde ortaya koymuş olan kurumsal gücün kullanılmasını; BM gibi siyasi bir gücün insan hakları taleplerini şirketler alanına genişletmek için bir kaldıraç işlevi görmesini mümkün kılar. İkinci açıdan, insan hakları aynı zamanda ahlaki haklar olduğundan ve şirketlerin iklim değişikliğinde önemli bir rolü olduğundan, bu sorumluluğu şirketlerin de taşıması gerekir.⁴⁹

B. Şirketlerin İklimsel Özen Yükümlülüğü ve Karbon Denkleştirme

Aşağıda ele alacağımız üzere, iş dünyası ve insan hakları alanına ilişkin literatürde şirketlerin insan hakları ve çevreye ilişkin sorumluluklarına dair bir çerçeve mevcut olmakla birlikte, söz konusu çerçevenin iklim değişikliğiyle bağlantısının kurulması daha

⁴⁵ Myria W Allen and Christopher A Craig, ‘Rethinking Corporate Social Responsibility in the Age of Climate Change: A Communication Perspective’ (2016) 1 International Journal of Corporate Social Responsibility (1), 6.

⁴⁶ Öztaban Yağcı (n 44) 119.

⁴⁷ Bkz. Gerrit Koester and others, ‘Inflation Developments in the Euro Area and the United States’ (European Central Bank 10 January 2023) <https://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/focus/2023/html/ecb.ebbox202208_01%7Ec11d09d5fd.en.html#:~:text=Published%20as%20part%20of%20the> accessed 28 August 2025.

⁴⁸ Kristian Høyer Toft, ‘Climate Change as a Business and Human Rights Issue: A Proposal for a Moral Typology’ (2020) 1(5) Business and Human Rights Journal 1, 2.

⁴⁹ *ibid.*

yakın zamanlı bir gelişmedir. Bu başlıkta öncelikle uluslararası esnek hukukta şirketlerin insan hakları ve çevreyle ilgili yükümlülüklerine dair genel çerçeve çizilecek; ardından söz konusu norm ve ilkelerin spesifik olarak iklim değişikliği/krizi ekseninde hangi sorumluluk ve yükümlülükleri ortaya çıkardığı belirlenecektir. Söz konusu belge ve raporlar çerçevesinde karbon denkleştirmeye ilgili somut tespitlere de dikkat çekilecektir.

İş dünyasının insan haklarına ve kısmen çevreye ilişkin sorumluluklarını uluslararası hukukta düzenleyen belgelerin başında BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri (BMRI)⁵⁰ ve Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü OECD'nin Çok Uluslu Şirketler İçin Sorumlu İş Yönetimi Rehberi⁵¹ gelir. Aşağıda sırasıyla BM ve OECD'nin konuya ilişkin düzenlemeleri değerlendirilmektedir. Bu belgeler bağlayıcı değil esnek hukuk metni olarak nitelendirilmektedir. Bu başlıkta değinilecek tek bağlayıcı düzenleme AB Kurumsal Sürdürülebilirlik Özen Yükümlülüğü Direktifi'dir. Söz konusu belgelerin değerlendirmesine geçmeden önce esnek hukuk metinlerinin uluslararası hukuktaki yerinden kısaca bahsetmek uygun olacaktır.

Esnek hukuk metinleri genellikle uluslararası kuruluşlarca kabul edilen, bağlayıcı olmaları konusunda henüz uzlaşma bulunmayan ve fakat uygulamada dikkate alınabilen belgelerdir. Zamanla bu belgelerin hukuken gerekli olduğu konusundaki uzlaşma genişlerse söz konusu kurallar yapılageliş kuralları haline gelebilir ya da bağlayıcılığı olan bir uluslararası belgeye dönüşebilir.⁵² Nitekim bir süredir şirketlerin insan hakları ve çevreye ilişkin yükümlülükleri bağlayıcı bir karakter kazanmaya, AB üyesi ülkeler tarafından benimsenen çeşitli özen yükümlülüğü/ödevi yasaları⁵³ ve direktifler aracılığıyla şirketler

⁵⁰ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner (n 37).

⁵¹ OECD, *OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct* (OECD Publishing 2023) çevrimiçi: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-guidelines-for-multinational-enterprises-on-responsible-business-conduct_81f92357-en.html (Erişim 23.2.2025).

⁵² Yücel Acer and İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk* (Seçkin Yayıncılık 2019) 65.

⁵³ Ulusal düzenleme örneği olarak Fransa'da kabul edilen Özen Yükümlülüğü/İhtiyat Ödevi Yasası (LOI n° 2017-399 du 27 mars 2017 relative au devoir de vigilance des sociétés mères et des entreprises donneuses d'ordre (1), RG 28.3.2017), Almanya'da kabul edilen Tedarik Zincirlerinde İnsan Hakları İhlallerini Önlemeye Yönelik Özen Yükümlülüğü Yasası (Gesetz über die unternehmerischen Sorgfaltspflichten zur Vermeidung von Menschenrechtsverletzungen in Lieferketten (Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz – LkSG), Bundesgesetzblatt Teil I S. 2959, 16.7.2021), Norveç'te kabul edilen Şeffaflık Yasası (Lov om virksomheters åpenhet og arbeid med grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold (åpenhetsloven), Lovdata: 18.6.2021) ve bölgesel

hukuken hesap verebilir hale getirilmeye başlanmıştır. Bu tür bağlayıcı düzenlemeler ise BMRI ve OECD belgeleri temel alınarak oluşturulmaktadır. Kimi zaman da bu normlar ulusal hukuk normlarının yorumunda yerel mahkemeler tarafından dikkate alınarak yaptırım gücüne kavuşmaktadır. Sonuç olarak BMRI ve OECD Rehberi başta olmak üzere konuya ilişkin esnek hukuk metinlerinin salt bu nedenle tamamen etkisiz ve işlevsiz olduğunu söylemek doğru olmayacaktır.⁵⁴

Bu tezi destekleyen en dikkat çekici örneklerden biri olarak yakın zamana kadar *Milieudéfensie-RDS*⁵⁵ davası gösterilmiştir. 2019 yılında Milieudéfensie adlı STK, kendisi, altı diğer STK ve 17.000’i aşkın Hollanda vatandaşı adına, petrol ve gaz üretimi ve dağıtımıyla ilgilenen küresel bir yan kuruluşlar ağına sahip olan ana şirket olarak Royal Dutch Shell’e (RDS) karşı dava açar. Davacılar RDS’nin, Hollanda Medeni Kanunu’nun haksız fiile ilişkin hükmü uyarınca tehlikeli iklim değişikliğinin önlenmesine katkıda bulunma yükümlülüğü olduğunu savunmuşlardır. Davacılar RDS’yi Shell grubu şirketlerin ana şirketi ve tüm şirketler grubunun ana politikasının oluşturucusu olarak sorumlu tutmuşlardır. Esnek hukuk enstrümanı olan BMRI’nin, bir mahkemenin ulusal hukuk normlarını yorumlarken temel alınması ve böylece metne belirli bir güç kazandırılmasının örneklerinden ilki olarak 26 Mayıs 2021’de Hollanda Den Haag Bölge Mahkemesi, Milieudéfensie ve diğerlerinin RDS’ye karşı açtıkları bu davada, Şirketin 2030 yılına kadar karbon emisyonunu 2019’a kıyasla %45 oranında azaltmasına hükmetmiştir. Mahkeme Şirketin halihazırdaki ve gelecekteki Hollanda sakinlerine karşı özen ödevi çerçevesinde emisyonu azaltma yükümlülüğü olduğuna karar vermiş; bunu yaparken de Medeni Kanun’daki haksız fiil hükmünü diğerlerinin yanı sıra BMRI’yi dikkate alarak yorum yapmıştır.⁵⁶

düzeyde de AB Kurumsal Sürdürülebilirlik Durum Değerlendirmesi Yönergesi (Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859) gösterilebilir.

⁵⁴ Özge Yücel-Dericiler, *Uluslararası Esnek Hukuktan Bağlayıcı Hukuka: Şirketler ve İnsan Hakları* (1st edn, On İki Levha Yayıncılık 2023) 54-55; Cansu Atılcan Pazvantoğlu, ‘Yumuşak Hukuk Tartışmaları Çerçevesinde BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkelerinin Değerlendirilmesi’ (2021) 2(27) Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 1131 1145 – 1149.

⁵⁵ District Court of The Hague, *Milieudéfensie et al. v Royal Dutch Shell PLC* (26 May 2021) C/09/571932/HA ZA 19-379, English Version (*Milieudéfensie v RDS*) para 5.3.

⁵⁶ Chiara Macchi and Josephine van Zeven, ‘Business and Human Rights Implications of Climate Change Litigation: *Milieudéfensie et al. v Royal Dutch Shell*’ (2021) 3(30) *Review of European, Comparative*

Ancak Bölge Mahkemesi kararının ardından yapılan temyiz başvurusu üzerine Hague Temyiz Mahkemesi, RDS'ye uygulanan ve iklim bilimi çerçevesinde öngörülen %45 karbon emisyonu azaltım standardının, her ülke ve her sektör için aynı şekilde uygulanacak bir oran teşkil etmediğine, iklim bilimine dayalı olarak petrol ve gaz sektörüne özgü bir karbon azaltım standardının belirlenemeyeceği gerekçeleriyle söz konusu standardın RDS'ye uygulanamayacağına hükmetmiştir.⁵⁷ Temyiz Mahkemesi, emisyon azaltım yükümlülüğünü değerlendirirken RDS'nin enerji piyasasındaki belirleyici konumunu göz önünde bulundurmuş; ancak hakkaniyet ilkesinin⁵⁸ (equity) enerji geçişine ilişkin yük ve faydaların sosyal boyutlarını dikkate almayı öngörmesine rağmen, bu ilkenin RDS'ye doğrudan ve bağlayıcı bir azaltım yükümlülüğü yükleyemeyeceği sonucuna ulaşmıştır.⁵⁹

Bu davada ulusal bir Mahkemenin, doğrudan bağlayıcı olmayan bir uluslararası belgeyi ulusal bir yasanın yorumunda kullanarak ona belirli bir yaptırım gücü kazandırdığı düşünülmektedir. Ancak Temyiz Mahkemesinin yakın zamanda verdiği karar konuyu tekrar tartışmalı bir hale getirmiştir.

1. BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri (BMRI)

Resmi adı “İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri: Birleşmiş Milletler’in ‘Koruma, Saygı Gösterme ve Telifi Etme’ Çerçevesinin Uygulanması”⁶⁰ olan, BM'nin bu konuda çalışmak üzere görevlendirdiği Özel Raportör tarafından hazırlanan ve 2011

& International Environmental Law 409, 410. Son yıllarda iklim sorunu haksız fiil davalarına giderek daha fazla konu olmaya başlamıştır. Baysal, doğanın hukuki bir kişiliği olmamasından ötürü doğaya verilen zararların tazmin edilemediğine, iklim zararlarının da kişiler zarar görmedikçe hukuki korumadan faydalanamadığına, buna rağmen son yıllarda sera gazı emisyonlarının ve bu emisyonu neden olan şirketlerin iklim krizindeki payının anlaşılmasıyla birlikte, haksız fiili hukuku temelli iklim davalarının artmaya başladığına dikkat çeker. Bkz. Başak Baysal, ‘Haksız Fiil Hukukunun İklim Zararlarının Tazminindeki Gücü Üzerine Bir Deneme’ (2022) KHAS Hukuk Bülteni.

⁵⁷ Hague Court of Appeal, Royal Dutch Shell PLC v Milieudefensie et al. (11 December 2024) ECLI:NL:GHDHA:2024:2100, Case number: 200.302.332/01 (English translation) 40 41 para 7.111.

⁵⁸ Örneğin, iklim krizinin başlıca tetikleyicisi olan sera gazı emisyonlarından daha fazla sorumlu olan ülkelerin, bu krizle mücadelede de daha ağır yükümlülükler taşıması gerektiği yönündeki yaklaşım; Paris İklim Anlaşması'nın Başlangıç bölümünde yer alan “ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar” ifadesinin bir yansımasıdır.

⁵⁹ Hague Court of Appeal, Royal Dutch Shell PLC v Milieudefensie et al (n 57) 35 para. 7.81.

⁶⁰ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner (n 37).

yılında kabul edilen belge, iş dünyasının insan haklarına ilişkin sorumluluklarını düzenleyen bir esnek hukuk metnidir.

BMRI'nin dayandığı üç sütun bulunur: a. Devletlerin insan haklarına saygı gösterilmesi, bunların korunması ve gerçekleştirilmesinin sağlanması ile ilgili mevcut yükümlülükleri; b. Ticari şirketlerin, tüm ilgili yasalarla uyumlu olma ve insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu; c. Devletlerin ve şirketlerin, insan haklarının ihlali durumunda mağdurlara uygun ve etkili telafi/çözüm yolları sunmaları gerekliliği. Başka bir deyişle Rehber, devletlerin yükümlülüklerini, şirketlerin sorumluluklarını ve her ikisi açısından telafi edici mekanizmaların sunulmasını düzenler ve devletlerin insan haklarını koruma yükümlülüğünden bağımsız olarak şirketlerin bu haklara saygı gösterme sorumluluğu olduğunu kabul eder.⁶¹ Rehberde belirtilen ilkeler, büyüklüğü, sektörü, yeri, mülkiyeti ve yapısı fark etmeksizin tüm ulusötesi ve diğer ticari işletmeler için geçerlidir.⁶² Şirketlerin insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu çerçevesinde hem insan haklarını ihlal etmekten kaçınmaları, hem de neden oldukları olumsuz insan hakları etkilerini ortadan kaldırmaları gerekir.⁶³ Bunun için öncelikle ticari şirketlerin faaliyetleri ile olumsuz insan hakları etkilerine neden olmaktan veya katkı sağlamaktan kaçınmaları ve bu tür bir etki ortaya çıktığında müdahale etmeleri; iş ilişkisi içinde bulundukları ortaklarının faaliyet, ürün ve hizmetleri ile doğrudan bağlantılı olumsuz insan hakları etkilerini ise, bu etkilere katkıda bulunmasalar dahi, önlemek ve azaltmak için çaba göstermeleri gerekir.⁶⁴ Görüldüğü gibi BMRI ticari işletmelerin insan hakları ihlallerine neden olmaları, olumsuz anlamda katkı sağlamaları (bir diğer deyişle ihlalde pay sahibi olmaları) ve ihlalle bağlantılı olmaları arasında bir ayrım yapar ve fakat üç durumda da şirketin sorumluluğunu vurgulamaktadır.⁶⁵

Ticari şirketlerin insan haklarına saygı gösterme sorumluluğunu uygulamaya geçirebilmelerinin araçlarından biri, insan haklarına özen gösterme ilkesine uygun bir

⁶¹ John Ruggie, 'Just Business, Multinational Corporations and Human Rights' (2013), s. xiii.

⁶² United Nations Human Rights Office of the High Commissioner (n 37) 14. İlke.

⁶³ ibid. 11. İlke.

⁶⁴ ibid. 13. İlke.

⁶⁵ Chiara Macchi and Nadia Bernaz, 'Business, Human Rights and Climate Due Diligence: Understanding the Responsibility of Banks' (2021) 13 Sustainability 1, 4.

durum değerlendirme süreci yürütmeleridir. İngilizce metinde ‘due diligence’ olarak geçen kavram BMRİ bağlamında hem bir üst ilke olarak özen yükümlülüğü anlamında, hem de insan haklarına ilişkin bir durum/etki değerlendirmesi süreci işletmek anlamında kullanılmaktadır.⁶⁶ BMRİ’nin 17. ilkesinde açıklanan durum değerlendirmesi, şirketlerin hem kendilerinden hem de iş ilişkisi içinde oldukları taraflardan kaynaklanan olumsuz insan hakları etkilerini tespit etmek, önlemek, azaltmak ve nasıl ele alındığını açıklamak için gerçekleştirdikleri bir durum ya da etki değerlendirmesidir.⁶⁷ Literatürde insan hakları etki değerlendirmesi (human rights impact assessment) olarak da ifade edilen bu usul, örneğin devletlerin bir politikayı hayata geçirmeden önce, gelecekte ortaya çıkabilecek (potansiyel) ve de halihazırda ortaya çıkan insan haklarına ilişkin etkileri belirleyerek değerlendirmeleri anlamında kullanılmaktadır. Çevresel, ekonomik ve sosyal etki değerlendirmesi 1950’li yıllara kadar giden bir geçmişe sahip iken, insan hakları etki değerlendirmesi 2000’li yıllardan itibaren uygulanmaya başlanmıştır.⁶⁸

İnsan hakları ve kısmen çevreye ilişkin düzenlemeler haricinde iklim değişikliği ve iklime ilişkin durum değerlendirmesi BMRİ’de açıkça belirtilmemiştir. Ancak ticari işletmelerin iklim üzerinde neden olduğu doğrudan ve dolaylı etkilerin kurumsal sorumluluğun bir boyutunu oluşturduğu ve bu nedenle insan hakları durum değerlendirme sürecinin bir parçasını oluşturduğunu kabul etmek gerektiği haklı olarak ileri sürülmüştür.⁶⁹ 2015’te BM Çevre Programı (UNEP) iklim değişikliğinin insan haklarına etkilerini tespit etmiştir.⁷⁰ BMRİ’ye göre bütün şirketler insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu taşıdığından ve iklim değişikliği insan haklarına yönelik en büyük tehditlerden birini oluşturduğundan, bu raporda şirketlerin iklim değişikliğine ilişkin etki

⁶⁶ Kavramın farklı kullanımları hakkında bkz. Yücel-Dericiler (n 54) 101-110. Yakın zamanlı bir çalışmada ‘due diligence’ hem özen yükümlülüğünü hem de insan hakları ve çevreye ilişkin olumsuz etkilerin değerlendirilmesini kapsayacak bir ifade olarak isabetle “özenli etki değerlendirmesi” şeklinde çevrilmiştir. Bkz. Duygu Demirel Özdemir, ‘Kurumsal Sürdürülebilirlik Kavramı Çerçevesinde 2024/1760 Sayılı Avrupa Birliği Kurumsal Sürdürülebilirlik Özenli Etki Değerlendirmesi Yönergesi (CSDDD) Hükümlerinin Değerlendirilmesi’ (2024) 3(9) REGESTA 537, 552.

⁶⁷ Yücel-Dericiler (n 54) 110-111.

⁶⁸ Gauthier De Beco, ‘Human Rights Impact Assessments’ (2017) 2(27) Netherlands Quarterly of Human Rights 140.

⁶⁹ Macchi and Bernaz (n 65) 1.

⁷⁰ United Nations Environment Programme, ‘Climate Change and Human Rights’ (2015), -Çevrimiçi: Climate_Change_and_Human_Rightshuman-rights-climate-change.pdf.pdf.

değerlendirmesi yaparak doğrudan ve dolaylı etkileri tespit etmelerinin beklendiği belirtilmiştir.⁷¹ Nitekim, bir sonraki alt başlıkta açıklandığı üzere, BMRİ'nin uygulamaya geçirilmesi amacıyla çalışmalar yürüten Çalışma Grubu da 2023 tarihinde yayımladıkları bir bilgi notuyla⁷² özel olarak iklim değişikliği sorununu ele almış ve somut olarak yapılması gerekenleri sıralamıştır.

2. BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Çalışma Grubunun İklim Değişikliğine İlişkin Bilgi Notu

BM insan hakları özel prosedürleri çerçevesinde faaliyet göstermekte olan İş Dünyası ve İnsan Hakları Çalışma Grubu⁷³ BMRİ'nin iklim değişikliğini açıkça belirtmemiş olmasına karşın, devletlerin ve şirketlerin iklim değişikliğinin etkilerine ilişkin yükümlülük ve sorumlulukları bulunduğu açık olduğuna dikkat çekmiş⁷⁴ ve BMRİ'nin iklim değişikliği konusunda nasıl kullanılabileceğine dair bir bilgi notu oluşturmuştur. Bilgi notuna göre, BMRİ'nin atıfta bulunduğu iki temel sözleşme olan MSHS ve ESKHS günümüzde artık uluslararası çevre ve iklim hukukuyla paralel şekilde yorumlanmaktadır. Çalışma Yaşamında Temel İlkeler ve Haklar ILO Bildirgesi artık 'güvenli ve sağlıklı çalışma ortamını' da içermektedir. BMRİ'nin 12. ilkesinde de ticari şirketlerin koşullara bağlı olarak *Rehber'de belirtilenlere ek başka standartları*⁷⁵ dikkate alması gerekebileceği belirtildiğine göre,⁷⁶ devletlerin ve şirketlerin iklim değişikliği ve insan haklarına ilişkin etkileri konusunda sorumlulukları olduğu açıktır.⁷⁷ Şirketlerin

⁷¹ Macchi and Bernaz (n 65) 2.

⁷² United Nations Human Rights Office of the High Commissioner Working Group on Business and Human Rights, 'Climate Change and the UNGPs - Information Note on Climate Change and the UNGPs' (2023) çevrimiçi: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/wg-business/climate-change-and-ungps> (Erişim: 26.3.2025).

⁷³ BM İnsan Hakları Konseyi tarafından 2011'de alınan bir kararla kurulan Çalışma Grubu BMRİ'nin uygulamaya geçirilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla çalışan beş bağımsız uzmandan oluşmaktadır. Çalışma grubunun faaliyet ve raporları hakkında detaylı bilgi için bkz. OHCHR, 'OHCHR | Working Group on Business and Human Rights' (OHCHR, 2025) <<https://www.ohchr.org/en/special-procedures/wg-business>> accessed 28 August 2025.

⁷⁴ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner Working Group on Business and Human Rights (n 72).

⁷⁵ Vurgu eklenmiştir.

⁷⁶ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner (n 37) principle 12.

⁷⁷ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner Working Group on Business and Human Rights (n 72) paras 4-5.

insan haklarına saygı gösterme ve ticari faaliyetlerinden kaynaklanan insan hakları ihlallerine neden olmama, katkıda bulunmama veya doğrudan bağlantılı olmama sorumlulukları, iklim değişikliğiyle ilgili mevcut ve potansiyel etkiler konusunda harekete geçme sorumluluğunu da içerir.⁷⁸ Bilgi notunda şirketlerin iklim değişikliği konusundaki sorumlulukları dört başlıkta toplanmaktadır: iklim değişikliğiyle ilgili etkilere ilişkin sorumluluk taşımak; sorumlu hareket etmek; sorumlu bir şekilde finansman sağlamak ve yatırım yapmak; kolektif eylemde bulunmak.

İklim değişikliğiyle ilgili etkilere ilişkin sorumluluk çerçevesinde alınması gereken önlemler şöyle sıralanmıştır: a. İnsan hakları ve çevreyle ilgili olumsuz etkileri tespit etmek, önlemek, azaltmak ve hesap vermek için iklim değişikliğiyle ilgili konuları tüm politikalarına, süreçlerine, yönetim yapılarına ve kararlarına entegre etmek ve bunu tüm faaliyetlerinde uygulamak; b. İnsan hakları ve çevre üzerinde iklim değişikliğiyle ilgili mevcut ve potansiyel tüm etkilere ilişkin politika ve eylem planları geliştirmek ve yayımlamak; c. İklim değişikliğini tüm insan hakları durum değerlendirme süreçlerinde dikkate almak; ç. Tüm faaliyetleri boyunca Kapsam 1, 2 ve 3 sera gazı emisyonlarını bilimsel temellere dayalı, doğrulanabilir şekilde ve uzman görüşlerinden faydalanarak belirlemek; e. İklim değişikliğinin insan hakları ve çevre üzerindeki mevcut ve potansiyel etkileri konusunda tüm ilgili paydaşlarla etkili istişareler yapmak, yerli halkları bilgilendirerek özgürce verdikleri onaylarını almak; f. Sebep olunan ya da olumsuz katkıda bulunulan herhangi bir etkiyi durdurmak da dahil, acil düzeltici tedbirler almak; g. İklim değişikliğiyle ilgili insan hakları etkilerini önlemek, azaltmak veya hafifletmek için iş ilişkileri üzerindeki etki güçlerini kullanmak.

Sorumlu davranma yükümlülüğü çerçevesinde şirketlerden beklenen, sürdürülemez tüketimi teşvik etmemeleri, yeşil aklama (green-washing) yapmamaları; siyasi ve düzenleyici alanda aşırı kurumsal etki sağlama çabasında olmamalarıdır. Bunun için şirketler şunları yapmalıdır:⁷⁹ a. Yönetim kurulu üyeleri ve yöneticiler için teşvikleri, iklim değişikliğiyle mücadelede gösterilen olumlu performans ile ilişkilendirmek; b. Fosil yakıt kullanımını ve sera gazı emisyonlarının üretimini aşamalı olarak sona erdirmek,

⁷⁸ ibid. para. 16.

⁷⁹ ibid. paras. 18-19.

ormansızlaşmaya katkıda bulunmamak, karbon denkleştirmelerini kullanmamak; c. İnsan hakları ve çevre üzerindeki iklim değişikliği etkilerini dikkate alan tedarik politikaları ve uygulamaları benimsemek; d. Değer zincirlerinin ve uygulamalarının sıfır karbonlu bir ekonomiye adil bir geçiş hedefiyle uyumlu olmasını sağlamak; e. Çevresel insan hakları savunucularını ve iklim aktivistlerini kritik ortakları olarak görmek ve işletmelerin doğrudan veya dolaylı eylemlerinin onlara zarar vermemesini sağlamak.

Sorumlu finansman sağlama ve yatırıma ilişkin sorumluluklar şunlardır:⁸⁰ 1. Uluslararası, ulusal ve bölgesel finans kuruluşları ile diğer yatırımcılar, fosil yakıt projelerine finansman sağlamaktan uzak durmalıdır. Hem bireysel hem de kurumsal yatırımcılar, yatırım kararlarını alırken iklim değişikliği ile ilgili insan hakları ve çevre üzerindeki etkileri dikkate almalıdır; 2. Şirketler iklim değişikliği ile ilgili insan hakları zararlarına karşı verdikleri yanıtın yeterliliğini değerlendirmek için yeterli bilgiye erişimi sağlamalı, bilimsel bulguların iletilmesinde şeffaflık taahhüdünde bulunmalı, ayrıca anlamlı paydaş istişaresini temin etmelidir.

Şirketlerin olumsuz etkileri hafifletmek üzere kolektif eylemde bulunma sorumlulukları belirtilirken de yine, karbon denkleştirmesi yapmadan sıfır karbonlu bir ekonomiye adil geçişin sağlanmasına katkıda bulunmak için harekete geçmeleri gerekliliği belirtilmiştir.⁸¹ Son olarak devletlerin yanı sıra şirketlerin de iklim değişikliğine bağlı insan hakları etkilerine karşı yargısal ve yargı-dışı çözüm ve şikâyet mekanizmalarını ihlalden etkilenene sunmaları, bu yollara erişimi zorlaştırmamaları, bu yolları kullananların hiçbir korku, şiddet ve misilleme ile karşılaşmamasını güvence altına almaları gerekir.⁸²

3. OECD Rehber İlkeleri

İş dünyası ve insan hakları ilişkisini düzenleyen uluslararası çerçevenin ikinci ayağında Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü OECD'nin konuya ilişkin iki rehberi yer alır. İlk olarak 1976 yılında oluşturulan ve devamında birçok kez yenilenen OECD Çok Uluslu Şirketler İçin Sorumlu İş Yönetimi için Rehberi, hükûmetler tarafından

⁸⁰ ibid. paras. 20-21.

⁸¹ ibid. para. 22.

⁸² ibid. paras. 26-31.

şirketlere yönelik olarak oluşturulan tavsiye niteliğindeki norm ve ilkeleri içerir ve gönüllülük esasına dayanır.⁸³ 2018 yılında bu Rehber'e dayalı olarak OECD Sorumlu İş Yönetimi için Özen Yükümlülüğü Rehberi⁸⁴ kabul edilmiştir. Çok Uluslu Şirketler Rehberi ise son olarak 2023 yılında gözden geçirilerek bazı değişiklikler yapılmıştır ve iklim değişikliğine ve biyoçeşitliliğe ilişkin tavsiyelerin eklenmesi de bu değişiklikler arasındadır.

OECD Çok Uluslu Şirketler Rehberi'nin sorumlu iş yönetimi için temel aldığı konu başlıklarından ikisi, insan hakları ve çevredir. Rehber'de ortaya konulan ilkeler, OECD üyesi bir devlet menşeli olan ya da OECD üyesi bir ülkede faaliyet gösteren tüm çok uluslu şirketleri sektör farkı gözetmeksizin kapsamına alır. Şirketlerin hem kendi faaliyetlerinden hem de tedarikçilerinden veya iş ilişkilerinden kaynaklanan olumsuz etkileri değerlendirmeleri, ortaya çıkması muhtemel olumsuz etkileri önlemeye çalışmaları ve ortaya çıkan olumsuz etkileri ise gidermeleri beklenir. Ayrıca katılımcı devletlerden, küçük ve orta ölçekli şirketleri de Rehber'e uymak için teşvik etmeleri beklenir.⁸⁵

2023 değişikliğinden sonra iklim değişikliği, OECD Rehberi'nin 'Çevre' başlığında, şirketlerin neden olduğu olumsuz çevresel etkilerden biri olarak düzenlenmiştir. Şirketler "küresel, bölgesel ve yerel çevresel zorluklara, özellikle de iklim değişikliği gibi acil tehditlere etkili ve ilerleyici bir yanıt verilmesine katkıda bulunabilirler". Rehberin çevreye ayrılan bölümü büyük ölçüde Çevre ve Kalkınmaya İlişkin Rio Bildirgesi ve BM'nin 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile uyumludur.⁸⁶ Şirketlerin çevreye duyarlı yönetim sistemleri kurup işletmeleri ve bu yönetim sisteminin risk temelli özen yükümlülüğünü yerine getirmesi gerekir.

⁸³ OECD (n 51) I. Concepts and Principles, para. 1.

⁸⁴ OECD, *OECD Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct* (OECD Publishing 2018) Çevrimiçi: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-due-diligence-guidance-for-responsible-business-conduct_15f5f4b3-en.html. (Erişim Tarihi: 23.2.2025).

⁸⁵ ibid., I. Concepts and Principles, para. 6.

⁸⁶ Ek olarak BM İklim değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Paris Anlaşması, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Kunming-Montreal Küresel Biyoçeşitlilik Çerçevesi, çevresel konularda bilgiye erişim, kamusal katılım ve adaletle ilgili bölgesel sözleşmeler, BM Çölleşme ile mücadele Sözleşmesi, çevreye ilişkin bölgesel sözleşmeler ile uyumludur. OECD, *OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct, Commentary on Chapter VI: Environment* (OECD Publishing 2023) para. 66.

Şirketler sera gazı emisyonlarında net sıfır hedeflerine ve iklim değişikliğine dayanıklı bir ekonomiye ulaşma sürecinde önemli bir rol oynamaktadırlar ve net sıfır sera gazı emisyonlarına geçiş sürecinde birçok iş faaliyeti belirli düzeyde sera gazı emisyonuna veya karbon yutaklarının azalmasına yol açacaktır. Bu nedenle şirketler sera gazı emisyonlarının ve karbon yutaklarına etkilerinin, HİDP tarafından değerlendirilenler de dahil, mevcut en iyi bilimsel verilere dayalı olarak uluslararası düzeyde kabul görmüş küresel sıcaklık hedefleriyle tutarlı olmasını sağlamalıdır.⁸⁷

OECD Çok Uluslu Şirketler Rehberi spesifik olarak karbon denkleştirmeye ilişkin tespitler de içerir. Rehber’de karbon denkleştirmek, belirli koşullarda son çare olarak öngörülen bir araç olarak değerlendirilmektedir. Buna göre şirketler, emisyonları dengeleme, telafi etme ya da nötrleştirme önlemlerinden önce emisyon kaynaklarını ortadan kaldırmaya veya azaltmaya öncelik vermelidir. Karbon kredileri veya denkleştirme mekanizmaları sadece azaltılamayan emisyonların ele alınmasında son çare olarak değerlendirilebilir. Karbon kredilerinin ya da denkleştirme mekanizmalarının yüksek çevresel bütünlüğe sahip olması, emisyonların azaltılması gerekliliğinden uzaklaşmaması, sera gazı yoğun süreçlerin ve altyapıların kalıcı hale gelmesine yol açmaması gerekir. Ayrıca şirketlerin kullandıkları karbon kredilerine veya denkleştirmeye bağımlılıklarını kamuoyuna açıkça raporlamaları gerektiği belirtilmektedir.⁸⁸

4. AB Kurumsal Sürdürülebilirlik Özen Yükümlülüğü Direktifi

25.7.2024 tarihinde yürürlüğe giren AB Kurumsal Sürdürülebilirlik Özen Yükümlülüğü Direktifi⁸⁹ yukarıda bahse konu rehberlerden farklı olarak şirketler için bağlayıcı yükümlülükler getirmektedir. Direktifin 16. maddesinde şirketlerin faaliyetlerinin insan haklarına ve çevreye zarar vermeyecek şekilde düzenlenmesinin zorunlu olduğu ve sürdürülebilir kalkınmanın temel amaç olduğu ifade edilmektedir.⁹⁰

⁸⁷ ibid. para. 76.

⁸⁸ ibid. para. 77.

⁸⁹ European Parliament and of the Council, ‘Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on Corporate Sustainability Due Diligence and Amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859’ (2024).

⁹⁰ İfade etmek gerekir ki sürdürülebilirlikten anlaşılması gereken doğanın, ekolojik sistemlerin bir bütün olarak korunması olmalıdır. Fritjof Capra and Ugo Mattei, *Hukukun Ekolojisi: Doğa ve Toplumla Uyumlu Bir Hukuk Sistemine Doğru* (3rd edn, Koç Üniversitesi Yayınları 2021); Bu perspektifin bir

Direktif BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde belirtilen yükümlülükleri hatırlatmakta, Glasgow İklim Paketi'nde belirtilen ve küresel ısınmanın 1.5 °C'de tutulması hedefine riayetın vurgulanması ve özel sektöre karşı alınacak tavrın bu çerçevede belirlenmesi gerekliliğini vurgulamaktadır (10. md.). Ayrıca Direktif'in 11. maddesinde, AB İklim Yasası'nda⁹¹ belirtilen ve 2050 yılına kadar iklim-nötr bir birlik olmak için 2030 yılına kadar sera gazı emisyonlarının en az %55 oranında azaltılması gerekliliği ifade edilmiş; şirketlerin faaliyet ve ürünlerini bu hedeflere uyumlu hale getirmelerinin önemine dikkat çekilmiştir. Direktif şirketlerin sorumluluğunu belirlemesi ve sürdürülebilirlik açısından sorumlu bir işletmenin özen yükümlülüğünü yerine getirmesi sırasında izlemesi gereken yolu işaret etmesi bakımından oldukça önemlidir.⁹² Ne var ki, sürdürülebilir ve ekolojik olarak sağlıklı bir çevre hakkı, iklim krizinin belirli bir eşiği aşması durumunda fiilen anlamsız hale gelecektir. Bununla birlikte, söz konusu hakkın insan hakları hukukunun bir parçası olarak tanınması, ulusal ve uluslararası insan hakları organlarına ve yargı mercilerine, devletlerin iklim değişikliğiyle bağlantılı yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini denetleme yetkisi kazandıracaktır.⁹³

yansıması olarak, Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde alınan kararlar çerçevesinde hazırlanan Uygulama Planı'nda, insan faaliyetlerinin, insan refahı ve ekonomik faaliyetler için temel kaynakları sağlayan ekosistemler üzerinde giderek artan bir baskı yarattığı; bu nedenle, doğal kaynakların sürdürülebilir ve bütüncül bir şekilde yönetilmesi, sürdürülebilir kalkınma açısından esas kabul edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bkz. United Nations 'Report of the World Summit on Sustainable Development, Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development, (A/CONF.199/20, Johannesburg, South Africa, 26 Augst – 4 September 2002) 20 para. 24 çevrimiçi: <https://docs.un.org/en/A/CONF.199/20> (Erişim Tarihi: 26.08.2025); Sürdürülebilir bir ekonomi için insanların ve bir bütün olarak ekosistemin çıkarlarının düşünülmesi gerekmektedir, Köybaşı (n 14) 221. Ancak uluslararası hukuk metinlerine Brundtland Raporu ile giren sürdürülebilirlik "kaynakların kullanımının, yatırımlarının yönünün, teknolojik ilerlemelerin yöneliminin ve kurumsal dönüşümün tümünün bir uyum içinde olduğu ve insan ihtiyaç ve beklentilerini bugün ve gelecekte karşılama potansiyelini güçlendiren bir değişim süreci" şeklinde tanımlanmıştır, ibid 219. Bu yönüyle doğanın ve ekolojik süreçlerin sürdürülebilirliğinden ziyade gelecek kuşakların da doğal kaynaklardan faydalanabilmesinin amaçlandığının altını çizmek gerekir.

⁹¹ Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 Establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 ('European Climate Law') 2021.

⁹² Demirel Özdemir (n 66) 557-558.

⁹³ Alan Boyle, 'Climate Change, the Paris Agreement and Human Rights' (2018) 4(67) International and Comparative Law Quarterly 759, 776.

III. KARBON DENKLEŞTİRME: ŞİRKETLERİN İKLİM KRİZİ İLE MÜCADELESİNDE ÇÖZÜM MÜ, SORUN MU?

Karbon denkleştirme; yenilenebilir enerji kapasitesini artırma, organik atıklardan metan yakalama, enerji verimliliğini yükseltme ve ağaç dikme veya yeniden ağaçlandırma gibi projelerle gerçekleştirilen; ulusal/uluslararası düzenlemeler ya da gönüllü faaliyetler kapsamında sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik her türlü faaliyet olarak tanımlanmaktadır.⁹⁴ 2005 yılında Kyoto Protokolü'nün devreye girmesiyle birlikte Protokole taraf olan sanayileşmiş devletlerin endüstriyel sera gazı emisyonlarını dolaylı bir şekilde azaltmasını öngören denkleştirme sisteminin kullanılması öngörülmüştür. Bu denkleştirme projeleri Temiz Kalkınma Mekanizması (Clean Development Mechanism/CDM) denilen, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi altında düzenlenmiş olan bir sistem üzerinden yürütülmektedir. CDM üzerinden gerçekleştirilen projeler yeşil teknolojilerin teşvik edilmesiyle olabileceği gibi ağaçlandırma çalışmaları veya doğrudan sera gazı emisyonunun azaltılması şeklinde de olabilecek ve bu projeler onaylandığında Sertifikalı Emisyon Azaltımı (Certificate Emission Reduction/CER) denilen kredilere sahip olunacaktır.⁹⁵ 7552 sayılı İklim Kanunu'nun 11. maddesine göre ise, gönüllü taahhütler kapsamında denkleştirme yapılabileceği gibi Emisyon Ticaret Sistemi kapsamında şirketlerin sahip oldukları tahsisat yükümlülüklerinin bir bölümünün eşdeğer miktarda karbon kredisi ile karşılanması amacıyla da denkleştirme yapılabilecek, bu denkleştirme sisteminin kuruluşu ve sistemin işleyişini denetleme organı olarak İklim Değişikliği Başkanlığı görevlendirilecektir.⁹⁶

Karbon denkleştirme projeleri karbon emisyonu yapıldıktan önceki ve sonraki süreçleri konu alması bakımından ikiye ayrılmaktadır. İlk yöntemde amaç salınan karbonun atmosfere karışıp sera gazı etkisi yapmasını önlemek için başka bir yerde depolanmasını sağlamak iken, ikinci yöntemde amaç, karbonun salınımının

⁹⁴ Jessica F Green, 'Carbon Offsets' in Thomas Hale and David Held (eds), *Handbook of Transnational Governance Institutions and Innovations* (1st edn, Politiy Press 2011) 371.

⁹⁵ Melissa Checker, 'Double Jeopardy: Pursuing the Path of Carbon Offsets and Human Rights Abuses' in Steffen Böhm and Siddhartha Dabhi (eds), *Upsetting the Offset: The Political Economy of Carbon Markets* (MayFlyBooks Press 2009) 43.

⁹⁶ Bkz. İklim Kanunu (n 5) madde 9 ve madde 11.

önlenmesidir.⁹⁷ Salınan karbonun sera gazı etkisi yaratmadan yakalanıp depolanmasının en etkili yollarından biri yutak alan oluşturmaktır. Yutak alan 7552 sayılı İklim Kanunu'nda "Ormanlar ve diğer ekosistemler vasıtasıyla karbonu emerek atmosferden uzaklaştıran, karbondioksit emisyonlarını dengeleyen süreci, aktiviteyi ve mekanizmayı (...)"⁹⁸ adlandırmakta kullanılmıştır.

Karbon denkleştirme faaliyetlerinin dünyadaki örneklerine bakıldığında, Kanada'da bulunan *Federal Sera Gazı Dengeleme/Denkleştirme Kredi Sistemi*⁹⁹ ile proje sahipleri, sera gazı emisyonlarını azaltarak veya atmosferden sera gazı uzaklaştırmalarını artırarak elde ettikleri doğrulanmış sera gazı azaltımlarını temsilen, elde edecekleri bir ton karbondioksite eş değer denkleştirme kredisine sahip olmaktadır. Birleşik Krallık'ta ise *Ormanlık Alan Karbon Kanunu*¹⁰⁰ kapsamında denkleştirme yapılmakta ve böylelikle 7552 sayılı İklim Kanunu'nda yer verilen denkleştirme yöntemlerinden sadece ormanlaştırma yolu ile denkleştirme yapılmaktadır. Bu yöntemle hedeflenen husus şirketler için ormanlık alan oluşturmayı desteklemek ve sera gazı emisyonlarını telafi etmenin alternatif bir yolunu oluşturmaktır. Çin'in oluşturduğu *Gönüllü Sera Gazı Emisyonunu Azaltım Programı*¹⁰¹ ile rüzgâr enerjisi üretimi ile denkleştirme yapılmasına ağırlık verilirken, Avusturalya'nın oluşturduğu *Avustralya Karbon Kredi Birimi Programı*¹⁰² ile ağaçlandırma ve ormanlaştırma, atıkların ve çöplerin oluşturduğu gazlardan metan gazının yakalanması ve yakılması, endüstriyel elektrik ve yakıt

⁹⁷ Dan Baras, 'Carbon Offsetting' (2024) 3(27) Ethics, Policy & Environment 281, 283.

⁹⁸ Bkz. İklim Kanunu (n 5) madde 2/hh.

⁹⁹ Kanada Federal Sera Gazı Dengeleme/Denkleştirme Sistemi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Environment and Climate Change Canada, 'Federal Greenhouse Gas Offset System' (www.canada.ca, 29 October 2020) <<https://www.canada.ca/en/environment-climate-change/services/climate-change/pricing-pollution-how-it-will-work/output-based-pricing-system/federal-greenhouse-gas-offset-system.html>> accessed 28 August 2025.

¹⁰⁰ Birleşik Krallık Ormanlık Alan Kanunu hakkında bilgi için bkz. Susan Szymborski Welsh, 'About the Code - UK Woodland Carbon Code' (Woodlandcarboncode.org.uk, 2023) <<https://www.woodlandcarboncode.org.uk/about/about-the-code>> accessed 28 August 2025.

¹⁰¹ Çin Gönüllü Sera Gazı Emisyonunu Azaltım Programı hakkında bilgi için bkz. EDF, 'China GHG Voluntary Emission Reduction Program' (Cet.net.cn, 2021) <https://www.cet.net.cn/uploads/soft/202005/1_29183230.pdf> accessed 28 August 2025.

¹⁰² Avustralya Karbon Kredi Birimi Programı hakkında bilgi için bkz. DCCEEW, 'Australian Carbon Credit Unit (ACCU) Scheme - DCCEEW' (Dcceew.gov.au, 20 May 2024) <<https://www.dcceew.gov.au/climate-change/emissions-reduction/accu-scheme>> accessed 28 August 2025.

verimliliği gibi projelere yer verilmiştir. 7552 sayılı İklim Kanunu'nun 11. maddesi uyarınca, Türkiye'de şirketlerin denkleştirme faaliyetlerinde bulunabileceği bir sistemin oluşturulması görevi Başkanlığa (İklim Değişikliği Başkanlığı) tevdi edilmiş, ancak anılan sistemin işleyişine dair yönetmelik halihazırda ihdas edilmemiştir.¹⁰³

Karbon denkleştirmede dikkat edilmesi gereken en önemli husus, şirketlerin yeşil aklama yapabilmek için araç olarak denkleştirme projelerini kullanmaları tehlikesidir. Yeşil aklama bir şirketin, kendi faaliyetlerinin, ürünlerinin veya ürünlerin üretim süreçlerinin sürdürülebilirlik performansına dair yanıltıcı ya da dayanağı olmayan iddialarda bulunmasıdır.¹⁰⁴ Örneğin 2009 yılında Dell Computers, karbon denkleştirme yöntemi ile karbon kredisi satın alarak karbon-nötr bir şirket haline geldiğini iddia etmiştir.¹⁰⁵ Karbon denkleştirmenin amacına aykırı olarak kullanıldığı bir diğer olay ise Aldi Süd firmasının aldığı karbon sertifikaları ile karbon-nötr bir şirket haline geldiğini iddia etmesiyle ortaya çıkmıştır.¹⁰⁶ Alman otoriteleri ise sadece karbon denkleştirme projelerinden doğan kredilerin satın alınarak elde edilen karbon sertifikaları yoluyla karbon-nötr bir şirket olunamayacağına ve karbon-nötr bir şirket imajını veren reklamların yayımdan kaldırılmasına karar vermiştir. Söz konusu kararda karbon-nötr bir şirket haline gelmek için sadece denkleştirme projelerini satın almanın yetmeyeceği, eğer şirket bir yeşil aklama suçlaması ile karşı karşıya kalmak istemiyorsa çevre dostu faaliyetlerde de bulunması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁰⁷

¹⁰³ T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İklim Değişikliği Başkanlığı tarafından “Karbon Kredilendirme ve Denkleştirme Yönetmeliği Taslağı” ilgililerin görüş ve değerlendirmelerine sunulmak üzere 1.8.2025 tarihinde kamuoyu ile paylaşılmıştır. Söz konusu taslak için bkz. T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, ‘İklim Değişikliği Başkanlığı: Karbon Kredilendirme ve Denkleştirme Yönetmeliği’ (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 31 Temmuz 2025) https://iklim.gov.tr/db/turkce/icerikler/files/2025_07_31-Taslak_Denkle%C5%9Firme_Y%C3%B6netmeli%C4%9Fi_Temiz.pdf; 26.8.2025).

¹⁰⁴ Clinton Free, Stewart Jones and Marie-Soleil Tremblay, ‘Greenwashing and Sustainability Assurance: A Review and Call for Future Research’ (2024) *Journal of Accounting Literature*, 2.

¹⁰⁵ Checker (n 95) 43.

¹⁰⁶ Sami Kocabıyık and Enes T Başer, ‘Haksız Rekabet Hukuku Hükümlerinin Yeşil Yıkama Davranışı Kapsamında Değerlendirilmesi’ (2024) (216) *Terazi Hukuk Dergisi* 134, 142.

¹⁰⁷ Thomas MJ Möllers, ‘European Green Deal: Greenwashing and the Forgotten Good Corporate Citizen as an Investor’ (2022) 2(28) *Columbia Journal of European Law* 203, 229.

Fosil yakıt üretim ve dağıtım şirketleri sık sık karbon denkleştirme projeleri dolayısıyla yeşil aklama iddiaları ile karşı karşıya kalmaktadır.¹⁰⁸ 2023 yılının Nisan ayında Deutsche Umwelthilfe çevre örgütü tarafından açılan bir yeşil aklama davasında Alman Mahkemesi, Total Energies şirketine ait Thermoplus marka kalorifer yakıtının Hindistan ve Peru'dan satın alınan karbon denkleştirme sertifikaları¹⁰⁹ sayesinde karbondioksit emisyonu bakımından dengelenmiş olmasının reklamının yapılmasının tüketicileri yanıltıcı bir hususu ihtiva ettiğine karar vermiştir.¹¹⁰

Almanya Uygulamalı Ekoloji Enstitüsü'nün raporunda ise, 2007 itibarıyla CDM kapsamındaki projelerin yaklaşık %40'ının gerçek emisyon azaltımına ne ölçüde katkı sağladığının belirsiz olduğunu ortaya koymuştur. Bu durumu diğer risklerle birlikte değerlendiren Checker, denkleştirme projelerinin şirketlerin mevcut faaliyetlerini sürdürmelerine imkan tanıyan bir araç haline geldiğini ve bu nedenle terk edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.¹¹¹ Bu tehlikeyi bertaraf etmek adına karbon denkleştirme projelerini denetlemek için BeZero Carbon, Sylvera ve Calyx gibi bağımsız ajanslar faaliyet göstermekte ve karbon denkleştirme projelerini kalitelerine göre sınıflandırmaktadır.¹¹² Die Zeit ve Source Material gazetelerinin yayınladıkları bir araştırmada ise dünyanın en büyük karbon denkleştirme standartları ajanslarından biri olan Verra tarafından onaylanan yağmur ormanı koruma projelerinin %90'nda

¹⁰⁸ Bkz. Laura Beth Bienhoff, 'Carbon Offsets: How Oil and Gas Companies Can Minimize Impact from the next Wave of Greenwashing' (2024) (19) Tex J Oil Gas & Energy L 288.

¹⁰⁹ 2020 ve 2022 yılları arasında en çok karbon denkleştirme kredisi kullanan şirket olan Shell aynı zamanda en büyük küresel endüstriyel sera gazı emisyonu yapan dokuzuncu şirket unvanına sahiptir. Statista'nın verilerine göre Shell 9.88 milyon, Volkswagen 9.61. milyon ve TotalEnergies 0.87 milyon karbon denkleştirme kredisi kullanmıştır. Bkz. <https://www.statista.com/statistics/1478098/total-carbon-offset-credits-purchased-worldwide-by-select-company/>, En fazla sera gazı emisyonu salan şirketler için bkz. Tess Riley, 'Just 100 Companies Responsible for 71% of Global Emissions, Study Says' (The Guardian, 10 July 2017) <<https://www.theguardian.com/sustainable-business/2017/jul/10/100-fossil-fuel-companies-investors-responsible-71-global-emissions-cdp-study-climate-change>> accessed 28 August 2025.

¹¹⁰ Bienhoff (n 108) 301.

¹¹¹ Checker (n 95) 44.

¹¹² Sehoon Kim, Tao Li and Yanbin Wu, 'Carbon Offsets: Decarbonization or Transition-Washing?' (2024) SSRN Electronic Journal, 9.

denkleştirilen karbon emisyonunun abartıldığı ortaya konmuştur.¹¹³ Erika Lennon'un¹¹⁴ isabetle ifade ettiği üzere: "Karbon piyasalarının merkezinde bir yerde emisyonları önlemenin veya azaltmanın başka yerlerde devam eden emisyonları telafi edebileceği gibi hatalı bir fikir bulunmaktadır. Kirlilik kredilerini satın alarak fosil yakıtlardan uzaklaşma sürecini geciktirmek, yalnızca işletme faaliyetlerinin olduğu gibi devam etmesine ve iklim felaketi olasılığının artmasına hizmet eder."¹¹⁵

SONUÇ

Gelecekte, belirsiz bir zamanda gerçekleşeceği düşünülen iklim krizinin aslında çoktan kapımıza dayandığı ve bireylerin hak ve özgürlüklerini etkilemeye başladığı, HİDP tarafından yayımlanan raporlarla da somut biçimde ortaya konmuştur. Sorun küresel düzeyde etki gösterdiğinden çözüm de de birçok paydaşın elini taşın altına sokmasını gerektirmekte; gerçekleştirdikleri ticari faaliyetler neticesinde sera gazı emisyonu salımının ana kaynakları arasında yer alan şirketler için de birtakım sorumluluklar öngörülmektedir. Bu sorumlulukların çerçevesi büyük ölçüde esnek hukuk kurallarıyla belirlenmiş olup, şirketlerden beklenen, karbon emisyonlarını azaltmaya yönelik adımlar atmaları ve iklim krizinin bireylerin hak ve özgürlükleri üzerindeki olumsuz etkisini önlemeye ve en aza indirmeye çalışmalarıdır. Bu beklentiyi karşılamak amacıyla Kyoto Protokolü ile şirketlerin iklim krizi ile mücadelesinde önemli bir araç olarak karbon denkleştirme sistemi getirilmiştir. Sistem şirketin bir yerde neden olduğu sera gazı emisyonunu dengelemek üzere başka bir yerde emisyonu azaltacak projelere yatırım yapması fikrine dayandığından, yani bir yandan karbon-nötr hedefine ulaşabilme ve diğer yandan da hala belirli bir miktar sera gazını atmosfere salabilme imkânı verdiğinden, şirketler için oldukça caziptir. Morgan Stanley'e göre karbon denkleştirme piyasalarının hacminin 2030 yılına kadar yaklaşık 100 milyar dolara, 2050 yılına kadar

¹¹³ Bkz. <https://interactive.carbonbrief.org/carbon-offsets-2023/index.html>.

¹¹⁴ Erika Lennon Uluslararası Çevre Hukuku Merkezi iklim ve enerji programında çalışan bir avukattır.

¹¹⁵ Karbon denkleştirme projelerinin emisyon azaltımına katkı sunmadığına dair belirlemeler için bkz. Nina Lakhani, 'Revealed: Top Carbon Offset Projects May Not Cut Planet-Heating Emissions' (The Guardian, 19 September 2023) <<https://www.theguardian.com/environment/2023/sep/19/do-carbon-credit-reduce-emissions-greenhouse-gases>> accessed 28 August 2025.

ise yaklaşık 250 milyar dolara ulaşması öngörülmektedir.¹¹⁶ Öte yandan, iklim kriziyle mücadelede şirketler tarafından öncelikli olarak başvurulmuş karbon denkleştirme, OECD Sorumlu İş Yönetimi için Çok Uluslu Şirketler Rehberi'nde yalnızca başka bir yöntem bulunmadığı takdirde ve kamuoyuna açıkça bilgi verilmesi şartıyla son çare olarak başvurulabilen; İş Dünyası ve İnsan Hakları Çalışma Grubu'nun hazırladığı bilgi notunda ise son çare olarak dahi önerilmeyen ve şirketlerin uzak durması gereken bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

2024 yılı itibarıyla yürürlükte olan karbon fiyatlandırma araçlarının yaklaşık %40'ı, yükümlülüklerin denkleştirilmesinde karbon kredilerinin kullanımına izin vermektedir. Ancak bu izinler, aralarında Singapur'un da bulunduğu birçok ülkede bazı sınırlamalara tabidir. Örneğin yalnızca ülke içerisinde faaliyet gösteren karbon denkleştirme projelerinden doğan karbon kredilerinin şirketler tarafından denkleştirme amacıyla kullanılması çok yaygın bir uygulamadır. Bir başka sınırlandırma yöntemi ise denkleştirme projelerinin kullanım miktarlarına getirilen sınırlandırmalardır. Singapur, karbon vergisi yükümlülüğü bulunan şirketlerin vergilendirilebilir emisyonlarının en fazla %5'inin denkleştirme amacıyla karbon denkleştirme kredileri ile denkleştirilebileceğini öngörmüştür.¹¹⁷ Bu tür sınırlamalar, iklim değişikliğiyle mücadelede sembolik adımların ötesine geçilmesini ve gerçekten etkili çözüm yollarına başvurulmasını sağlayacaktır.

İklim Kanunu kapsamında Türkiye'de de uygulamaya geçirilmesi öngörülen karbon denkleştirme sisteminin iklim kriziyle mücadelede etkili bir araç olabilmesi için, kurulacak sistemin şeffaflık ilkesi doğrultusunda yapılandırılması, denkleştirme kredilerinin yalnızca sınırlı ve belirli koşullar altında kullanılabilir olması ve kamuoyunun bu konuda bilgilendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Şirketlerin karbon-nötr olma hedeflerine ulaşabilmek için karbon denkleştirme kredilerine başvurma imkanları, belirli sınırlamalar çerçevesinde tutulmalı ve öncelikli olarak doğrudan sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik somut adımlar atılması sağlanmalı ve kamuoyu bu

¹¹⁶ Bkz. Morgan Stanley, 'Carbon-Offsets Market Set to Surge | Morgan Stanley' (Morgan Stanley, 11 April 2023) <<https://www.morganstanley.com/ideas/carbon-offset-market-growth>> accessed 28 August 2025.

¹¹⁷ World Bank Group, 'State And Trends of Carbon Pricing' (2024), 33.

konuda mutlaka bilgilendirilmelidir. Bu yaklaşım, emisyonların gerçek anlamda azaltılmasını sağlarken, karbon denkleştirme mekanizmalarının yalnızca tamamlayıcı bir araç olarak kullanılmasını temin edecektir. Sonuç olarak, kanımızca bu yöntemin alternatif değil tamamlayıcı ve geçici bir yöntem olması gerektiği dikkate alınmalıdır.

KAYNAKLAR

Acer Y and Kaya İ, *Uluslararası Hukuk* (Seçkin Yayıncılık 2019).

Allen MW and Craig CA, ‘Rethinking Corporate Social Responsibility in the Age of Climate Change: A Communication Perspective’ (2016) (1) International Journal of Corporate Social Responsibility 1.

Baras D, ‘Carbon Offsetting’ (2024) 3(27) Ethics, Policy & Environment 281.

Baysal B, ‘Haksız Fiil Hukukunun İklim Zararlarının Tazminindeki Gücü Üzerine Bir Deneme’ (2022) KHAS Hukuk Bülteni.

Bienhoff LB, ‘Carbon Offsets: How Oil and Gas Companies Can Minimize Impact from the next Wave of Greenwashing’ (2024) (19) Tex J Oil Gas & Energy L 288.

Binboğa G, ‘Uluslararası Karbon Ticareti ve Türkiye’ (2014) 9(34) Journal of Yasar University 5732.

Bonnitcha J and McCorquodale R, ‘The Concept of “Due Diligence” in the UN Guiding Principles on Business and Human Rights’ (2017) 3(28) European Journal of International Law 899.

Boyle A, ‘Climate Change, the Paris Agreement and Human Rights’ (2018) 4(67) International and Comparative Law Quarterly 759.

Capra F and Mattei U, *Hukukun Ekolojisi: Doğa ve Toplumla Uyumlu Bir Hukuk Sistemine Doğru* (3rd edn, Koç Üniversitesi Yayınları 2021).

Cerrahoğlu A, *Fransa Örneğinde Birleşmiş Milletler İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri’nin Uygulanması* (Yetkin Yayınları 2023).

Checker M, ‘Double Jeopardy: Pursuing the Path of Carbon Offsets and Human Rights Abuses’ in Steffen Böhm and Siddhartha Dabhi (eds), *Upsetting the Offset: The Political Economy of Carbon Markets* (MayFlyBooks Press 2009).

Committee on Economic Social and Cultural Rights, ‘Concluding Observations on the 6th Periodic Report of Canada’ (2016).

Committee on Economic Social and Cultural Rights, ‘Concluding Observations on the Fifth Periodic Report of Australia’ (2017).

Committee on Economic Social and Cultural Rights, ‘Concluding Observations on the Sixth Periodic Report of the Russian Federation’ (2017).

Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, ‘Concluding Observations on the Ninth Periodic Report of Norway, CEDAW/C/NOR/CO/9’ (2017).

Committee on the Rights of the Child, ‘Decision Adopted by the Committee on the Rights of the Child under the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a Communications Procedure in Respect of Communication No. 108/2019, (CRC/C/88/D/108/2019)’ (2021).

Demirel Özdemir D, ‘Kurumsal Sürdürülebilirlik Kavramı Çerçevesinde 2024/1760 Sayılı Avrupa Birliği Kurumsal Sürdürülebilirlik Özenli Etki Değerlendirmesi Yönergesi (CSDDD) Hükümlerinin Değerlendirilmesi’ (2024) 3(9) REGESTA 537.

De Beco G, ‘Human Rights Impact Assessments’ (2017) 2(27) Netherlands Quarterly of Human Rights 140.

European Commission, ‘Opinion of the European Economic and Social Committee on the “Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions — A Renewed EU Strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility”, COM(2011) 681 Final 2012/C 229/15’.

European Parliament and of the Council, ‘Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on Corporate Sustainability Due Diligence and Amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation(EU) 2023/2859’ (2024).

- Filonchik M and others, 'Greenhouse Gases Emissions and Global Climate Change: Examining the Influence of CO₂, CH₄, and N₂O' (2024) (935) *Science of The Total Environment*.
- Fraser N, 'Sermayenin İklimleri' in Didem Bayındır and Mine Yıldırım (eds), *Ekoloji – Bir Arada Yaşamın Geleceği* (1st edn, Tellekt 2022).
- Free C, Jones S and Tremblay M-S, 'Greenwashing and Sustainability Assurance: A Review and Call for Future Research' (2024) *Journal of Accounting Literature*.
- Google, 'Environmental Report' (2023).
- Google, 'Environmental Report' (2024).
- Gökçen G, 'Chiara Sacchi ve Diğerleri v. Türkiye' in. Şirin T and Armutcuoğlu CY (eds.), *Çocuk Hakları Komitesi Bireysel Başvuru Kararları* (Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 428, 2024).
- Green JF, 'Carbon Offsets' in Thomas Hale and David Held (eds), *Handbook of Transnational Governance Institutions and Innovations* (1st edn, Politiy Press 2011).
- Human Rights Committee, 'General Comment No.36 on Article 6: Right to Life, CCPR/C/GC/36' (2019).
- Human Rights Council, 'Climate Change and Poverty - Report of the Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights, A/HRC/41/39' (2019).
- Intergovernmental Panel on Climate Change, *Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* (Core Writing Team, Rajendra K Pachauri and Leo Meyer eds, IPCC 2014).
- Intergovernmental Panel on Climate Change IPCC, 2018: Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty (Cambridge University Press, Cambridge, UK and New York, NY, USA).

- Kaplan RS, Ramanna K and Roston M, ‘Accounting for Carbon Offsets-Establishing the Foundation for Carbon-Trading Markets’ (2023) 23–050.
- Kim S, Li T and Wu Y, ‘Carbon Offsets: Decarbonization or Transition-Washing?’ (2024) SSRN Electronic Journal.
- Kocabıyık S and Başer ET, ‘Haksız Rekabet Hukuku Hükümlerinin Yeşil Yıkama Davranışı Kapsamında Değerlendirilmesi’ (2024) (216) Terazi Hukuk Dergisi 134.
- Köybaşı S, *İklim Değişikliğine Karşı Yeşil Anayasalcılık* (1st edn, On İki Levha Yayıncılık 2023).
- Löwy M, *Ecosocialism - A Radical Alternative to Capitalist Catastrophe* (Haymarket Books 2015).
- Macchi C and Bernaz N, ‘Business, Human Rights and Climate Due Diligence: Understanding the Responsibility of Banks’ (2021) 13 Sustainability 1.
- Macchi C and van Zeben J, ‘Business and Human Rights Implications of Climate Change Litigation: Milieudefensie et al. v Royal Dutch Shell’ (2021) 3(30) Review of European, Comparative & International Environmental Law 409.
- MJ Möllers T, ‘European Green Deal: Greenwashing and the Forgotten Good Corporate Citizen as an Investor’ (2022) 2(28) Columbia Journal of European Law 203.
- OECD, *OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct* (OECD Publishing 2023).
- Öztaban Yağcı P, *Sürdürülebilirlik Perspektifinde Şirketlerin Sosyal Sorumluluğu ve Fransız Danıştay’ının Yetkisi* (1st edn, Seçkin Yayıncılık 2023).
- Pazvantoğlu CA, ‘Yumuşak Hukuk Tartışmaları Çerçevesinde BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkelerinin Değerlendirilmesi’ (2021) 2(27) Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 1131.
- Ramasastriy A, ‘Corporate Social Responsibility Versus Business and Human Rights: Bridging the Gap Between Responsibility and Accountability’ (2015) 2(14) Journal of Human Rights 237.

Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council, Establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 ('European Climate Law') 2021.

Roschmann C, 'İklim Değişikliği ve İnsan Hakları' Fırat E (trs.), (2021) 4(70) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1155.

Ruggie J, 'Just Business, Multinational Corporations and Human Rights' (2013).

Ruggie JG and Sherman III JF, 'The Concept of "Due Diligence" in the UN Guiding Principles on Business and Human Rights: A Reply to Jonathan Bonnitcha and Robert McCorquodale' (2017) (28) European Journal of International Law 921.

Tarman ZD, 'İş Dünyası ve İnsan Hakları: Zorunlu İnsan Hakları Durum Tespit Yükümlülükleri' (2022) 3(71) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1183.

Toft KH, 'Climate Change as a Business and Human Rights Issue: A Proposal for a Moral Typology' (2020) 1(5) Business and Human Rights Journal 1.

Töre İ, 'Kurumsal Yönetim Kapsamında İklim Değişikliği Raporlaması: Düzenleyici Perspektiften Halka Açık Anonim Şirketlerde Raporlamaya İlişkin Güncel Standartların Değerlendirilmesi' (2025) 29(2) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.

United Nations Environment Programme, 'Climate Change and Human Rights' (2015).

United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, 'Guiding Principles on Business and Human Rights, Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework' (2011).

United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, 'Frequently Asked Questions on Human Rights and Climate Change Fact Sheet No.38' (2021).

United Nations Human Rights Office of the High Commissioner Working Group on Business and Human Rights, 'Climate Change and the UNGPs - Information Not on Climate Change and the UNGPs' (2023).

World Bank Group, 'State And Trends of Carbon Pricing' (2024).

World Health Organization, ‘Comparative Quantification of Health Risks: Global and Regional Burden of Disease Attributable to Selected Major Risk Factors’ (2004).

Yeşilmen E, ‘Şirketlerin Tedarik Zincirlerinde İnsan Hakları Özen Yükümlülükleri - Alman Tedarik Zincirleri Özen Yükümlülükleri Kanunu’na Genel Bir Bakış’ (2024) 2(17) İş Ahlakı Dergisi 117.

Yıldırım E, ‘Birleşmiş Milletler İş Hayatı ve İnsan Hakları Rehber İlkelerinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi’ içinde, *Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu VI, Bildiriler* (Petrol İş Yayımları 119, 2014)

Yücel-Dericiler Ö, *Uluslararası Esnek Hukuktan Bağlayıcı Hukuka: Şirketler ve İnsan Hakları* (1st edn, On İki Levha Yayıncılık 2023).